

Universiteit
Leiden
The Netherlands

'Tous mes livres de langues estrangeres': het oosterse legaat van Josephus Justus Scaliger in de Universiteitsbibliotheek Leiden

Ommen, K. van

Citation

Ommen, K. van. (2020, July 2). *'Tous mes livres de langues estrangeres': het oosterse legaat van Josephus Justus Scaliger in de Universiteitsbibliotheek Leiden*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/123225>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/123225>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/123225> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Ommen, K. van

Title: 'Tous mes livres de langues estrangeres': het oosterse legaat van Josephus Justus Scaliger in de Universiteitsbibliotheek Leiden

Issue Date: 2020-07-02

Hoofdstuk 7

Scaligers legaat beschreven in de Leidse bibliotheekcatalogi

Zoals uiteengezet in hoofdstuk 6 bestaat er geen volledige omschrijving van de boeken die in het legaat van Scaliger zaten. Het is opvallend dat het vanaf het moment dat Scaligers boeken van de Pieterskerkgracht naar het Rapenburg worden gebracht tot op heden eigenlijk onduidelijk is hoe omvangrijk het legaat is geweest en welke boeken zich in het legaat bevonden. Het codicil dat Scaliger samenstelde als inventaris is verloren gegaan, waardoor een belangrijke bron uit de eerste hand helaas niet meer kan worden geraadpleegd. Het staat zelfs niet vast of hij in dit document een volledig en bruikbaar overzicht van zijn collectie heeft gemaakt. De andere contemporaine bronnen die wel aan ons zijn overgeleverd, zoals de lijst van Vulcanius, geven een gebrekkig en onvolledig beeld van het legaat. In dit hoofdstuk worden de ‘bewegingen’ van de collectie nagegaan via de gedrukte bibliotheekcatalogi. Ook het beeld dat hieruit naar voren komt, is wisselend en in een aantal gevallen zelfs chaotisch. Er verdwijnen boeken uit het legaat door afstoting, verkoping of andere redenen en er worden (vaak ten onrechte) nieuwe titels aan Scaligers legaat toegevoegd. Dat wordt veroorzaakt door de andere gewoontes in het maken van een titelbeschrijving tijdens de zeventiende en achttiende eeuw. Ook de inhoudelijke kennis van diegenen die de catalogi produceerden of van diegenen die de collectie beheerden, schoot vaak tekort. Elsevier, de uitgever van een aantal van de zeventiende-eeuwse catalogi kon tot de dood van Erpenius geen Arabisch schrift drukken en had slechts in beperkte mate Hebreeuws lettermateriaal tot zijn beschikking. De bibliothecarissen, met Daniel Heinsius voorop, hadden een sterke neiging om de collectie van Scaliger vooral niet beschikbaar te stellen aan geleerden.

Voor dit onderzoek zijn de bibliotheekcatalogi onderzocht die in de periode 1609 tot en met 1716 tot stand zijn gekomen. Uit deze bronnen komt echter nauwelijks een heldere overeenkomst naar voren tussen de catalogusbeschrijvingen en de specifieke titels uit Scaligers collectie. Er is een vertaalslag nodig om tot een identificatie te komen. Deze exercitie heeft wel iets weg van het ‘schieten op bewegende doelen’. In de inleiding van de *Catalogus*, die als bijlage is toegevoegd, wordt meer gedetailleerd uiteengezet welke *modus operandi* is gevolgd bij het identificeren van de boeken uit Scaligers legaat. Het resultaat is een reconstructie van het originele legaat, vergeleken met het aantal boeken uit het legaat dat zich op dit moment nog in de Leidse Universiteitsbibliotheek bevindt. Deze methodiek biedt bovendien helder zicht op de boeken uit het oorspronkelijk legaat die in de loop der jaren verloren zijn gegaan, of althans het predikaat ‘vermist’ verdienen.

In onderstaand schema wordt de omvang van Scaligers legaat in de zestiende- en zeventiende-eeuwse catalogi van de Universiteitsbibliotheek Leiden opeenlopend in jaar van publicatie, weergegeven. Het aantal gedrukte boeken is redelijk stabiel, terwijl bij de manuscripten grote verschillen per catalogus te zien zijn. Dat vertaalt zich ook in het totaal aantal titels. Het verschil in aantallen banden heeft te maken met het uithalen van convoluten (aanwijsbaar in de catalogus van 1674) of het juist weer bundelen van meerdere boeken in één band (zoals te zien is in de catalogus van 1716). De catalogi worden in dit hoofdstuk per paragraaf verder onderzocht en besproken.

Tabel 3

Overzicht van het Scaliger legaat in de catalogi van de Leidse universiteitsbibliotheek 1612-1716

Catalogus UBL jaar	Gedrukte boeken	Manuscripten	Titels Totaal	Banden*
1612	127	48	175	180
1623	127	48	175	180
1640	128	62	190	142
1674	134	78	212	211
1716	129	65	194	163

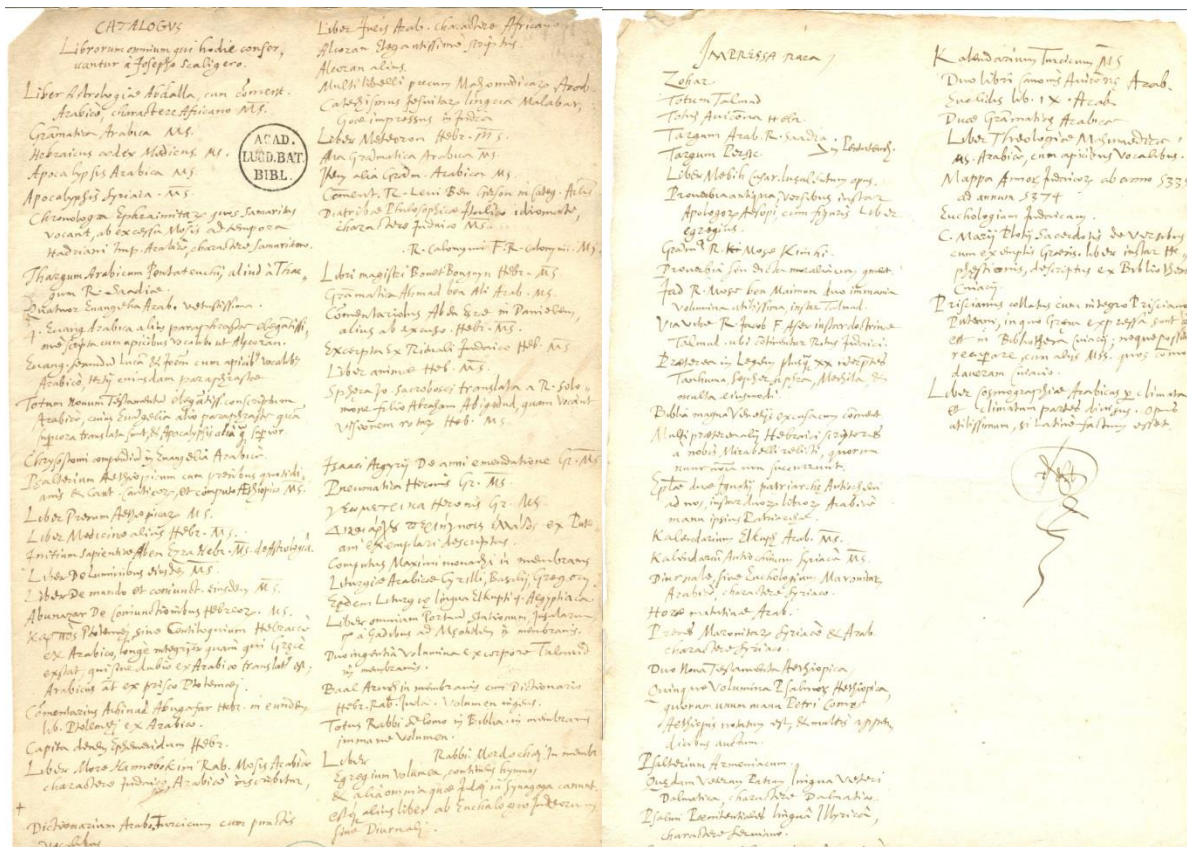
*een boek kon verdeeld worden over meerdere banden; meer boeken konden ook in één band terechtkomen.

Tussen de catalogi van 1612 en 1623 is geen verschil te zien; pas met de catalogus van 1640 neemt het aantal oosterse manuscripten sterk toe, maar worden blijkbaar ook verschillende losse werken samengebonden in banden. Met elke catalogus neemt het aantal boeken in het legaat nogmaals toe door meer accurate beschrijvingen. In deze periode worden convoluten juist weer uit elkaar gehaald en worden boektitels als losse banden gepresenteerd. In de catalogus van 1716 wordt zichtbaar dat 'doubletten' uit het legaat van Scaliger zijn afgestoten en het totale aantal titels daalt. Ook worden losse titels weer gebonden tot convoluten.

7.1 De catalogus van Vulcanius

De Universiteitsbibliotheek Leiden bezit een vroege inventaris van een aantal boeken en manuscripten uit het legaat. Deze inventaris is samengesteld door Bonaventura Vulcanius, destijds een collega van Scaliger. [Afb. 34] Op het moment dat Vulcanius de lijst maakte, was hij secretaris van de Senaat, een functie die hij vanaf zijn benoeming op 9 september 1581 tot aan zijn dood op 9 oktober 1614 zou bekleden.¹ Een andere vroege inventaris die door Scaliger zelf is opgesteld, besteedt uitsluitend aandacht aan de oosterse handschriften in zijn bibliotheek. Met zijn lijst gaat Vulcanius in tegen de heersende opvatting in deze tijd dat manuscripten zeldzaam zijn en daarom meer onderzoekswaarde zouden hebben dan gedrukte boeken. In zijn inventaris bracht Vulcanius bewust onderscheid aan tussen de manuscripten aan de ene kant van het blad en (de zeldzame) gedrukte boeken op de versozijde. De inventaris is dus voor dit onderzoek belangrijk omdat de lijst ruim aandacht schenkt aan de oosterse gedrukte boeken in het legaat.

¹ Vulcanius werd vanwege zijn hoge leeftijd, vanaf 8 mei 1608 tot aan zijn overlijden in deze taak geassisteerd door Daniel Heinsius. Molhuysen, *Bronnen I*. 1913, pp. 179 en 181.

34. Bonaventura Vulcanius, *Catalogus Librorum omnium qui hodie conservantur a Josepho Scaligero*. [UBL VUL 108 pars 5].

De *Catalogus Librorum omnium qui hodie conservantur a Josepho Scaligero*² is een inventaris van een deel van wat later Scaligers oosterse legaat zou worden. De inventaris kwam tot stand in het laatste decennium van Scaligers leven. Deze ‘catalogus’ is bijna geheel gewijd aan zijn oosterse manuscripten en boeken, maar geeft maar gedeeltelijk overzicht van zijn oosterse bibliotheek.³ De gedrukte boeken zijn beknopt beschreven waardoor de identificatie van specifieke titels soms lastig is. Zo vermeldde Vulcanius in de lijst bijvoorbeeld een *Zohar*, een *Totum Talmud* en een *Kalendarium Turcicum* zonder verdere informatie over deze boeken te verschaffen. De lijst bevat een selectie van Scaligers oosterse titels in zeer beknopte omschrijving.⁴

Waarom Vulcanius deze lijst heeft opgesteld is niet duidelijk. Had Vulcanius misschien persoonlijk interesse voor de collectie? Stelde hij de lijst op om bepaalde boeken uit de collectie van Scaliger te mogen lenen of te kopen? Werd de lijst opgesteld als een concept voor het codicil dat later aan Scaligers testament zou worden toegevoegd of was het een samenvatting van het oorspronkelijke codicil? Had Vulcanius er een administratieve reden voor, vanuit zijn functie als secretaris van de Senaat?⁵

² De inventaris is in de UBL opgenomen als VUL 108 pars 5. Zie: Bijlage D.

³ In de catalogus worden wel een aantal Griekse en Latijnse manuscripten genoemd, die deel van het legaat van Scaliger uitmaakten. Zie voor het overzicht Bijlage D.

⁴ *Catalogus Librorum omnium qui hodie conservantur à Josepho Scaligero*. [UBL VUL 108 f. 5.].

⁵ Cf. Molhuysen, *Codices Vulcaniani* 1910, p. 49; Van der Heide, *Hebrew manuscripts*. 1977, pp. 9-10; 21-24; H.J. de Jonge, ‘Joseph Scaliger’s Greek-Arabic Lectionary (Leiden, U.L., MS Or. 243 = Lectionary 6 of the Greek New Testament)’ in: *Quaerendo* 5, 2 (1975), pp. 143-172.

Uit niets blijkt dat Vulcanius de boeken op de lijst persoonlijk heeft willen kopen of heeft kunnen gebruiken. We vinden ook geen van de titels in de latere veilingcatalogi van zijn bibliotheek terug. Uit de titel van de inventaris blijkt in ieder geval dat het document ter plekke is opgesteld in de woning van Scaliger waar de boeken op dat moment nog aanwezig waren. Vulcanius moet de boeken daar dus zelf nog hebben gezien vlak na het overlijden van Scaliger en voordat ze naar de universiteitsbibliotheek werden overgebracht of hij heeft de titel ter plekke letterlijk overgenomen van een vroeger document, waarschijnlijk van het codicil bij Scaligers testament. Het is onmogelijk dat Vulcanius de additionele informatie over de titels op de lijst uit zijn geheugen heeft opgediept. Vulcanius beschikte zelf niet over voldoende kennis van het Arabisch of andere oosterse talen om de titelbeschrijvingen zelf ter plekke te maken, dus het lijkt het erop dat hij ook de titels woord voor woord kopieerde.

Wanneer we Vulcanius' lijst vergelijken met de lijst die Scaliger van zijn oosterse boeken opstelde voor Raphelengius, wijkt deze daar amper van af. Het valt dan ook niet uit te sluiten dat de lijst van Vulcanius een getrouwe kopie of excerpt is van het codicil dat oorspronkelijk bij Scaligers testament was gevoegd. Uit de beschrijving in Vulcanius' catalogus van een manuscript van Priscianus dat zich in de bibliotheek van Cujas bevindt, lijkt Scaliger zelf aan het woord te zijn als hij schrijft dat dit manuscript (en andere manuscripten uit het bezit van Cujas) niet meer door hem kunnen worden achterhaald.⁶ Vulcanius had als secretaris van de curatoren toegang tot Scaligers testament en wellicht deed dit document dienst als bron voor hemzelf of kopieerde hij het voor het archief van de universiteit. Hoogstwaarschijnlijk maakte hij er een officieel document voor het universiteitsarchief van; daar lijkt de handtekening van Vulcanius onderaan het document in ieder geval op te wijzen. Omdat het codicil verloren is gegaan, valt dit *uiteraard niet* te bewijzen, maar het zou wel verklaren waarom sommige oosterse boeken niet in het legaat terecht zijn gekomen.

Wat de datering van Vulcanius' lijst aangaat, lopen de meningen uiteen. Van der Heide meent dat de inventaris vóór 1597 tot stand moet zijn gekomen, want volgens hem ontbreken in de lijst de manuscripten uit de verzameling van Raphelengius die Scaliger na diens dood in 1597 verkreeg.⁷ Echter, bij nadere bestudering is een datering ná 1597 ook mogelijk, wat valt aan te tonen aan de hand van een aantal Arabische grammatica's dat in Vulcanius' lijst is opgenomen. Een van deze Arabische manuscripten op de lijst wordt omschreven als *Grammatica Ahmad ben ali Arab*.⁸ Dit handschrift is een compilatie van een aantal Arabische teksten die door een eerdere eigenaar werden omschreven als 'Les principes de la grammaire Arabique'. Dezelfde eigenaar bracht de aanduiding *Grammatica Arabica* op de rug aan. De andere drie Arabische manuscripten worden slechts weergegeven met de aanduiding *Grammatica Arabica*. Samen vormen deze manuscripten waarschijnlijk UBL MS Or. 235: een convoluut met drie teksten over de Arabische grammatica, uit de periode 1518-1519. Deze boeken maakten oorspronkelijk deel uit van de bibliotheek van

⁶ Scaliger schreef: 'Priscianus collatus cum integro Prisciano Puteani, in quo Graeca expressa sunt o[mn]ia. Est in Bibliotheca Cuiacii; neque possimus (?) recup[er]are, cum aliis MSS. quos com[mun]daveram Cuiacio.'

⁷ Van der Heide, *Hebrew manuscripts*. 1977, p. 9.

⁸ *Marah al-Arwah* door Ahmad b. Ali ibn Mas'ud. (UBL MS Or. 240).

Raphelengius en kwamen waarschijnlijk na 1597 in Scaligers bezit na het overlijden van Raphelengius.⁹

De Jonge dateert Vulcanius' lijst waarschijnlijk voor 1597, en – iets minder streng – in ieder geval voor 1600, op basis van zijn onderzoek naar het Grieks-Arabisch lectionarium in de Scaliger collectie. Dit manuscript komt niet in Vulcanius' lijst voor terwijl wij weten dat Scaliger het manuscript in 1600 als geschenk had ontvangen van de predikant Daniel Chamier (1565-1621).¹⁰ De conclusie van De Jonge dat er in de inventaris verder geen andere manuscripten zijn opgenomen van na 1600 wordt tegengesproken door de aanwezigheid op de lijst van een manuscript van de *Liturgiae Cyrilli, Basilii, Gregorii linguae Elkupti (id est) Aegyptiacae*. Dit manuscript stuurde Scaliger in 1603 aan Marcus Welsler in Rome om het te laten collationeren. Uiteraard bestaat wel de mogelijkheid dat Scaliger dit manuscript al in zijn bezit heeft gehad vóór die tijd. Hoewel de opsomming van de oosterse boeken in de inventaris verre van compleet is en de lijst slechts een selectie uit het legaat weergeeft, valt Vulcanius' inventaris het meest waarschijnlijk te dateren rond 1600, zoals De Jonge al heeft vastgesteld. Deze datering sluit ook het best aan bij het feit dat Scaliger in 1601 de eerste voorbereidingen trof voor het opstellen van zijn testament, dat hij definitief liet vastleggen in 1608.

7.2 Bibliothecatalogi vóór 1612

Omdat er vóór Scaligers dood geen volledige overzichten bestaan van zijn oosterse bibliotheek op de selectieve lijst van Vulcanius na, zijn wij voor een volledige reconstructie van het legaat aangewezen op de bibliothecatalogi die na Scaligers dood zijn gepubliceerd. We weten dat al deze catalogi een onvolledig beeld geven van het legaat. Maar ze geven ons wel andere relevante informatie, zoals belangrijke informatie over de talenkennis en catalogiseerpraktijken van het bibliotheekpersoneel uit die tijd en over de manier waarop de bibliotheek het legaat wilde presenteren aan de buitenwereld. Door de bibliothecatalogi van na 1609 te onderzoeken, wordt beetje bij beetje de samenstelling van Scaligers legaat duidelijker, ook al blijven er nog steeds onduidelijkheden en discrepanties bestaan. Door deze catalogi komen we ook meer te weten over de collectie oosterse boeken van de universiteitsbibliotheek, voordat zij het legaat van Scaliger ontving.

Paullus Merula werd op 24 februari 1597 als de opvolger van bibliothecaris Janussus Dousa filius tot *Bibliothecae Praefectus* benoemd.¹¹ Hij ging gelijk aan de slag om een

⁹ Deze manuscripten werden dus niet aan het legaat van Scaliger toegevoegd na de veiling van de bibliotheek van Franciscus I Raphelengius in 1626, zoals Hamilton betoogde in het artikel *Nam tirones sumus*. Ook Witkam volgt deze zienswijze in zijn inventaris. De manuscripten die in 1626 aan het legaat zijn toegevoegd, werden nog niet opgenomen in de catalogi van 1636 en 1640. Zij worden voor het eerst beschreven in de catalogus van 1674. Hamilton kwam terug op zijn eerdere standpunt in 'The Perils of Catalogues' in: *Journal of Islamic Manuscripts* 1 (2010), pp. 31-36.

¹⁰ Dit is het Grieks-Arabisch *Lectionarium* [UBL MS Or. 243]. Zie: De Jonge, 'Joseph Scaliger's Greek-Arabic Lectionary' (1975), pp. 143-172. *Correspondence* 1600 08 02 en 1600 12 15 van Chamier: 'Vous recevres, s'il vous plait, en tesmoynage de mon affection, un manuscript que j'ose vous doner, lequel tomba nagueres entre mes mains, moitié grec, moitié arabique'. Het manuscript is waarschijnlijk rond 1500 naar Frankrijk meegenomen door een afgezant van koning Lodewijk XII na een bezoek aan de Mamelukken sultan in Caïro. Het *lectionarium* ontbreekt opvallend genoeg in de bibliothecatalogus van 1612.

¹¹ S.P. Haak, *Paullus Merula 1558-1607*. Zutphen 1901, pp. 137-139 vermeldt ten onrechte het jaar 1599 als het aanstellingsjaar.

catalogus samen te stellen waarin alle namen van weldoeners en hun schenkingen aan de bibliotheek tot het jaar 1597 werden vastgelegd: de *Catalogus Principum, Civitatum, et singulariorum*, [...].¹² Merula's catalogus had tot doel om nieuwe weldoeners schenkingen te laten doen in de vorm van boeken en handschriften. De reguliere fondsen van de bibliotheek waren namelijk niet toereikend genoeg om uit eigen middelen bijzondere of waardevolle boeken aan te schaffen.¹³ In de catalogus nam Merula nogmaals de boeken op die sinds de oprichting van de universiteit aan de bibliotheek waren geschonken. Hij vulde de lijst aan met nieuwe aanwinsten zoals de twee portretten van Willem van Oranje en zijn zoon Maurits, de boeken uit de bibliotheek van Hans Aertz. de Laet, de vader van Johannes de Laet, en andere donaties. Het overzicht van de eerdere schenkingen begint met de *Biblia Regia* die Willem van Oranje bij de stichting van de universiteit in 1575 aan de bibliotheek schonk. De eerste daarop volgende schenking is van 1586 en betreft het handschrift *Orationes aliquot Demosthenis* dat Vulcanius aan de bibliotheek schonk bij de officiële inauguratie van de bibliotheek op 31 oktober 1587.¹⁴ Daarna volgen in hetzelfde jaar schenkingen van Holmannus, Raphelengius en van de boeken die tot dan toe op het stadhuis van Leiden werden bewaard.¹⁵ De handgeschreven catalogus van 1597 lijkt overigens maar één doel te hebben gehad: de inhoud van de gesloten kasten in de bibliotheek ontsluiten. Waarschijnlijk gold toegang tot de kasten tot dan toe alleen voor de bibliothecaris en niet voor de gebruikers van de bibliotheek.

Tien jaar later, in 1607 maakt Merula een nieuwe lijst van *rariora* of zeldzame boeken, waarin 143 Latijnse, Griekse en een klein aantal oosterse manuscripten, geannoteerde boeken, 'alsmede andere dinghen' zijn opgenomen die in de gesloten kasten werden bewaard.¹⁶ Deze manuscriptcatalogus krijgt de title *Rariorum Bibliothecae Academiae Lugdunensis Catalogus* [...]. [Afb. 35] Bij de samenstelling volgde Merula de indeling van Bertius' *Nomenclator* en de *Catalogus Principum, Civitatum, Singulariorum*: eerst werden de manuscripten in het Latijn gegeven, daarna de manuscripten in het Grieks gevolgd door de 'oude en gerespecteerde edities'. Op folio 42 van de *Rariorum*-catalogus vinden we de 'Boucken uyt verregheleghene landen ghebracht' die aan de bibliotheek waren geschonken.¹⁷ Het betreft een aantal losse items geschonken door verschillende

¹² *Catalogus Principum, civitatum, et singulariorum, qui donatione vel inter vivos vel mortis caussa, bibliothecam publicam, in Academia Lugduno-Batava institutam, liberaliter ditarunt*. Lugduni Batavorum, Ex officina Ioannis Paetsij 1597. [UBL 1496 F 37:2 en BA 1 G1].

¹³ Bertius, *Nomenclator*. 1595, pp. [ii–iii].

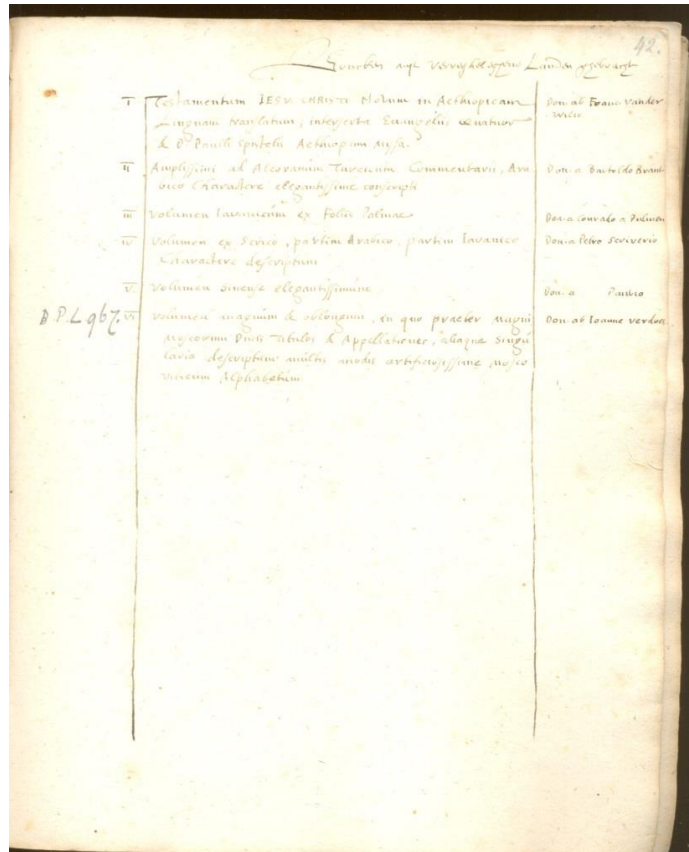
¹⁴ Nu UBL BPG 33. Het hinderde Merula blijkbaar niet het handschrift in de collectie op te nemen ondanks dat Vulcanius niet de rechtmatige eigenaar van het boek was. Hij had het handschrift namelijk te leen van Petreius Tiara (1514-1586), hoogleraar Grieks en Latijn aan de Universiteit van Franeker.

¹⁵ ELO Burgemeesters Dagboek A (Secretarie Archief 1575-1851), nr. 638.

¹⁶ De *Rariorum Bibliothecae Academiae Lugdunensis Catalogus Compositus (Prof. et ibidem bibliothecario) Paullus Merula* [BA C 3] bevat ook beschrijvingen van 27 kaarten en een aantal wereldbollen. Deze catalogus werd niet gedrukt en gepubliceerd. In de catalogus werden door Merula ook alle namen opgenomen van 'de geenen, die hare liberaliteyten betoonden in eenige boeken aen de Bibliothecq te schenken', om zo opnieuw donaties en legaten voor de bibliotheek aan te moedigen. Deze catalogus werd door Van Royen gekopieërd in de achttiende eeuw met als titel *Index rariorum manuscriptorum et impressorum librorum in Bibliotheca Lugduno-Batava* [...]. [UBL BPL 127 AG].

¹⁷ Deze boeken, uitgezonderd het Chinese boek (nr. 5 in de lijst) dat door Paauw werd gedoneerd, zijn ook te vinden in de *Catalogus Principum, Civitatum, Singulariorum* van 1597 [...], niet in een aparte sectie zoals in de handgeschreven catalogus, maar als afzonderlijke items op pagina's 26, 29, 37, 53 en 80. Zie ook: K. van

weldoeners. Daaronder bevinden zich zoals de catalogus vermeldt¹⁸ een Javaans handschrift geschreven op palmbblad (een zogenaamde *Lontar*),¹⁹ een Chinees boek, een en commentaar op de Turkse koran in Arabisch schrift en het Nieuwe Testament in het Ethiopisch. Het legaat van Scaliger was dus strikt genomen de eerste verzameling oosterse boeken die aan de universiteitsbibliotheek werd toegevoegd.

35. Paullus Merula, *Catalogus rariorum Biblioth[ecae] Acad[emiae] Lugdun[is]*. 1597. [UBL BA C N 3].

Het volledige overzicht van deze boeken uit verre landen, bevat de volgende titels:²⁰

-Testamentum Iesu Christi Novum in Aethiopicam Linguam translatum: interserta Evangelii Quatuor & D. Paulli Epistolis Aethiopum missa geschonken door Franc. van der Willius²¹

Ommen, 'Books and Manuscripts on the Move from East to West (and vice versa)' in: A. Reeuwijk, red., *Voyage of Discovery. Exploring the Collections of the Asian Library at Leiden University*. Leiden 2017, pp. 67-75.

¹⁸ *Catalogus rariorum Biblioth[ecae] Acad[emiae] Lugdun[is]*, door Merula in 1607 samengesteld [UBL BA C N 3] en hier weergegeven naar het afschrift van Van Royen [BPL 127 AG, f. 33]. Vulcanius schonk later een boek dat hij beschouwde als een 'Liber Japonensis (uti videtur) manuscriptus magno quarto' [UBL MS Or. 1928]. Cf. *Catalogus UBL*. 1640, p. 167; B.J.O. Schrieke, *Het boek van Bonang*. Leiden 1916, p XII-XVI.

¹⁹ De *Catalogus principum*, [...]. 1597, p. 26 vermeldt dat het handschrift uit 75 aan beide kanten beschreven lontarbladen bestaat. In het handschrift, UBL MS Or. 266, ontbreken ff. 1-14 en f. 75.

²⁰ De lijst werd uitgegeven door P.C. Molhuysen in: *Codices Manuscripti III: Codices Bibliothecae Publicae Latini*. Leiden 1912, p. XIV.

- *Amplissimi ad Alcoranum Turcicum Commentarii Arabico caractere elegantissime Conscripti* geschonken door Bartoldus Brandt²²
- *Volumen Iavanicum Ex foliis Palmae* geschonken door Conradus a Dulmen²³
- *Volumen ex Serico partim Arabico partim Javanico Caractere descriptum* geschonken door Petrus Scriverius²⁴
- *Volumen Sinense Elegantissimum* geschonken door Pavius²⁵
- *Volumen magnum & oblongum, in quo praeter Magni Moscorum Ducis titulos & suppellationes, aliaque, singularia descriptum multis modis artificiosissime Moscovitium Alphabetum* geschonken door Iohannes Verdoes²⁶

²¹ *Testamentum novum cum epistola Pauli ad Hebreos tantum, cum concordantiis Euangelistarum Eusebii [...]. Missale cum benedictione incensi cerae [...]. Alphabetum in lingua gheez vulgo Chaldea quae omnia Fr. Petrus Ethyops imprimi curavit*; [acc. Pauli Epistolae. Romae, Valerius Doricus et Ludov. Fratres Brixiani, 1548-1549]. [UBL 877 C 19]. Geschonken door Aelius Franciscus van der Willius. Het boek was eerder in het bezit van Jo. Priamus [kanunnik Don. Johannes Priamus ?] Scaliger bezat ook een exemplaar van dit boek, met daarin opgenomen de brief van Paulus [olim X. 25 A], dat later is afgestoten als doublet.

²² Deze koran in folioformaat wordt omschreven als een 'Volumen rarum & non exigui precii'. Het boek werd, volgens de annotatie, uit de handen van een Turkse geestelijke getrokken door een christelijke ridder tijdens een van de oorlogen in Hongarije. Zie: *Cat. Principum* 1597, p. 81. Mogelijk is dit handschrift UBL MS Or. 242 uit de Scaliger collectie. Zie J. Schmidt, *Catalogue of Turkish Manuscripts in the Library of Leiden University [...].* Vol. 1. Leiden 2000, p. 33.

²³ De Amsterdamse koopman Conradus of Coert Jansz. van Dulmen (geboren ca. 1539) werd door Merula op 13 oktober 1597 (UBL BPL 747) benaderd om dit Indische manuscript aan de Universiteit Leiden te doneren. In de catalogus van 1597 werd het manuscript omschreven als een 'volumen quoddam Javanicum ex remotissimo orbe cum aliis mercibus huc per mercatores anno nonagesimo septimo adlatum. Quid contineat, prorsus ignoratur. Sunt qui leges esse Sinarum volunt, nonnulli Alcoranum censent, alii alia divinant. Character nostris hominibus numquam est visus. Folia sunt Palmae Indicae oblonga, numero LXXV, utrimque quatuor lineis sculpta. Tempus certius quid docebit. Waarschijnlijk betreft het hier de Javaanse primbon die naar de Republiek werd gebracht door Cornelis de Houtman en die nu in de UBL wordt bewaard als MS Or. 266 (met daarin het strookje *Ex legato illustris Viri Josephi Scaligeri* geplakt op de houten bescherming). Zie ook: S.P. Haak, *Paulus Merula. 1558-1607*. Zutphen 1901, p. 138. In Leiden wist eigenlijk niemand zich raad met de inhoud van dit manuscript van 75 folia. Betrof het hier een geschrift over Chinese wetten of toch een (deel van de) Koran?

²⁴ Een manuscript in het Arabisch op zijde uit Java, dat werd gebruikt in de tempel en waarvan men vermoedde dat het informatie bevatte over de Javaanse riten en ceremonies. Het manuscript werd gedoneerd door de jurist en dichter en historicus Petrus Scriverius (1576-1660). Het door Scriverius geschonken handschrift bevindt zich heden niet meer in de collectie van de Universiteitsbibliotheek Leiden.

²⁵ Geschonken door de hoogleraar in de geneeskunde en botanie Petrus Pavius of Pieter Paauw (1564-1617), de schoonzoon van Jan van Hout. Het manuscript was waarschijnlijk afkomstig uit de nalatenschap van zijn vader Pieter Paauw Adriaanszoon, die vroedschap van Amsterdam was en baljuw van Alkmaar. Het manuscript van Paauw kwam waarschijnlijk in de Republiek terecht naar aanleiding van de eerst reis naar Indië (1595-1597) door Cornelis de Houtman. Het manuscript is mogelijk verwant aan het blad dat een fragment van de populaire Chinese roman *Shui-hu-chuan* bevat en dat zich nu in de Bodleian Library bevindt. Het fragment werd, getuige de inscriptie 'A book of China given me at Leiden by Doctor Merla (sic) professor in Histories', in Leiden aan een Engelse bezoeker geschonken. We weten niet waarom Merula destijds als bibliothecaris besloot om dit zeldzame geschenk aan de bezoeker mee te geven. Cf. J.J.L. Duyvendak, 'An old Chinese fragment in the Bodleian' in: *The Bodleian Library Record*, vol. II, nr. 28, February 1949, pp. 245-247. Vgl. K. Kuiper, 'Van Wortels en kruiden. Een vroege Chinese druk in de Bibliotheca Thysiana', *Omslag. Bulletin van de Universiteitsbibliotheek en het Scaliger Instituut*. 3/3 (2005), pp. 4-6.

²⁶ Dit is het *Alphabetum Russicum* met signatuur UBL BPL 1409, waarin in een contemporaine hand is geschreven: 'Den Inhoudt van deze rol is het Moscovis A.B. soools de letters van zulks? soort bij [...] schrijven worden gebruyckt [...].'. Zie: H. Meijer, *Slawjanskije rukopisi Lejdenskoj uniwersitetskoj biblioteki w Niderlandach*. Moskou 1978, nr. 5; *Catalogus compend.* I (1932), p. 135. Johannes Verdoes was de penningmeester van Gouda.

Een deel van de objecten op de lijst uit 1607 werd later ten onrechte aan het legaat van Scaliger toegeschreven en voorzien van een strookje *Ex legato illustris Viri Josephi Scaligeri*. Dat het latere bibliotheekpersoneel dacht dat het om Scaligers collectie ging, is te begrijpen. Scaliger stond er immers om bekend dat hij dit soort handschriften en exotische objecten, die sinds het eind van de zestiende eeuw steeds meer hun weg vonden naar de Republiek wilde te verwerven of daadwerkelijk in zijn bezit had.²⁷

7.3 Het catalogiseren van het legaat van Scaliger: de gedrukte bibliotheekcatalogus van 1612

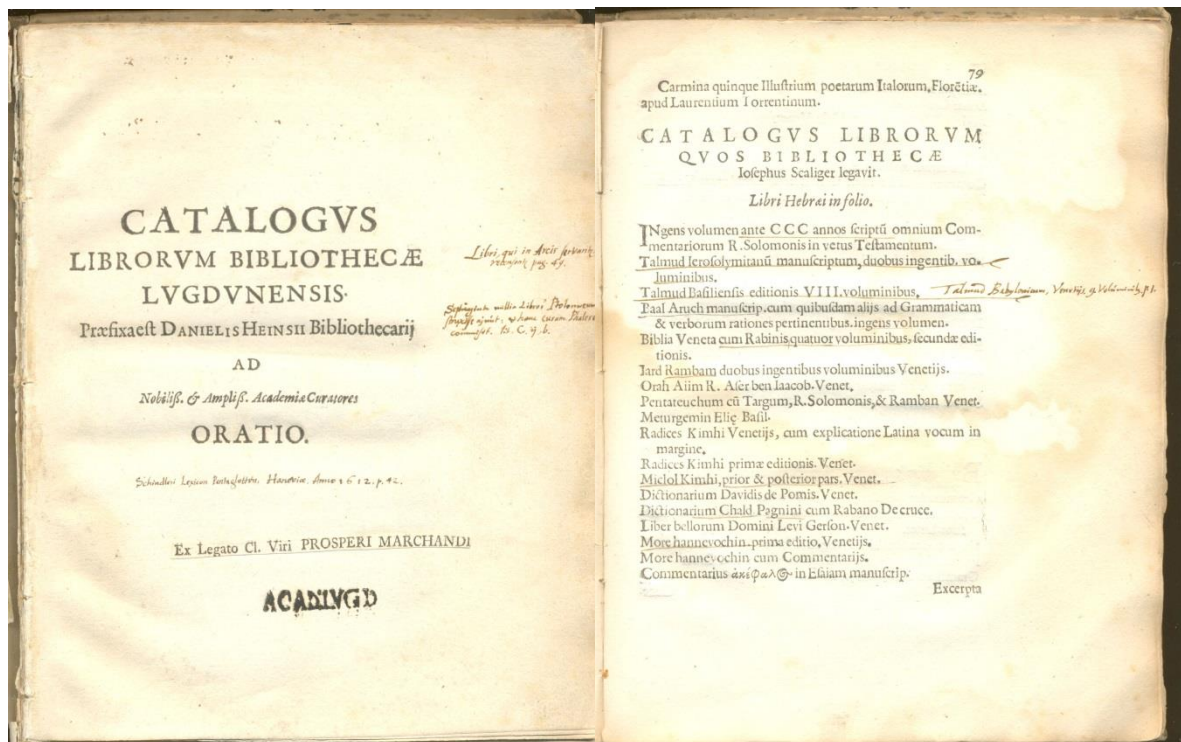
Ruim anderhalve maand na het overlijden van Merula in 1607 werd Daniel Heinsius op 31 augustus aangesteld als bibliothecaris van de Leidse universiteitsbibliotheek.²⁸ Heinsius sprak bij zijn aantreden de hoop uit dat de bibliotheek in toenemende mate een *arsenaal van wijsheid* zou worden. Zijn benoeming had hij deels te danken aan zijn goede vriend Scaliger, die zich persoonlijk had ingespannen bij de curatoren van de universiteit om Heinsius bibliothecaris te maken.²⁹ De band tussen Scaliger en Heinsius had veel weg van een vader-zoonrelatie.³⁰ De curatoren konden zich geen betere kandidaat wensen dan Heinsius, die zo *close* was met Scaliger dat hij erop toe kon zien dat zijn bibliotheek voor Leiden zou worden gewonnen.

²⁷ Zie bijvoorbeeld: *Correspondence* 1608 03 07 aan Federicus Cerutus in Verona, waarin Scaliger aanbiedt om zijn contacten met de Nederlandse handelslieden aan te boren om zo Cerutus te voorzien van objecten uit het Oosten.

²⁸ Molhuysen, *Bronnen* I. 1913, p. 175. Vanaf dat jaar worden de banden van de boeken in de bibliotheek gestempeld met het zegel van de Leidse universiteit.

²⁹ *Correspondence* 1607 08 30 aan Van der Myle waarin Scaliger zijn voorkeur voor Heinsius voor de benoeming tot bibliothecaris voorlegt. Cornelis van der Myle, was een jaar daarvoor tot curator van de universiteit benoemd.

³⁰ D.J.H. ter Horst twijfelt in zijn proefschrift *Daniel Heinsius (1580-1655)*. Utrecht 1934 op pp. 16-17 als een van de weinigen aan de innigheid van deze relatie, hij is uiterst negatief over Scaliger, die hij fantasieloos en een hoogst ijdel mens noemt, 'met de dorre ziel van een verzuurden kluizenaar'. Zie voor de relatie Scaliger-Heinsius ook: Bernays, *Joseph Justus Scaliger*. 1855 (1965), pp. 61-62 en 177-178.

36. Daniel Heinsius, *Catalogus librorum Bibliothecae Lugdunensis*. 1612.
[UBL BA C N 2c].

Het overgrote deel van Scaligers bibliotheek kwam echter ondanks Heinsius' inspanning niet in handen van de bibliotheek, maar belandde in een openbare veiling. We weten niet of dit een grote verrassing of teleurstelling was voor Heinsius. Het is echter voor te stellen dat het voor Heinsius wel een gevoelige klap is geweest dat een groot deel van de door zijn leermeester geannoteerde boeken onder de geleerdengemeenschap verspreid raakte. Wat hem wèl zal zijn bevallen is dat Scaliger het door hemzelf zelf meest gewaardeerde deel van zijn collectie aan de bibliotheek naliet.

Negentien dagen na Scaligers overlijden op 30 januari 1609 maakte de bibliotheek een begin met de inhuizing van Scaligers nalatenschap. De curatoren van de universiteit namen op 9 februari 1609 het besluit om Fransiscus II en zijn broer Joost Raphelengius als executeurs-testamentair aan te stellen. Zij vroegen de curatoren 'aan ende onder wien zij zouden hebben te leveren de boeken by den voorz. Heer [Scaliger] aande Universiteyt'. Daarop kregen zij de opdracht om Scaligers Hebreeuwse, Arabische, Syrische en Chaldeeuwse (lees Aramese) en andere oosterse boeken over te dragen aan Heinsius in de universiteitsbibliotheek.³¹ Deze aanvaardde het legaat officieel namens de universiteitsbibliotheek en kreeg vervolgens de opdracht een inventarisatie van de schenking te maken en de boeken in de bibliotheek te plaatsen.³² De locatie waar Scaliger

³¹ Molhuysen, *Bronnen I*. 1913, p. 183. Notulen der ordinaire vergadering van de Curators ende Burgemeesters gehouden den 8, 9 en 10 February 1609. De catalogus of inventaris was tot 1615 nog als bijlage bij het testament gevoegd. (Zie: Molhuysen, *Bronnen II*. 1916, p. 59). Deze inventaris is heden ten dage niet meer in de *Resoluties van Curatoren* aanwezig. Zie: I. Teirlinck, 'Joost van Ravelingen' in: *Verslag en Mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde*, 1913, p. 871.

³² Resolutie Curatoren 8, 9, 10 Feb. 1609. Uiteindelijk kwam de inventaris pas drie jaar later gereed en werd gepubliceerd als bijlage bij [D. Heinsius], *Catalogus librorum Bibliothecae Lugdunensis. Praefixa est Danielis*

zijn laatste adem uitblies werd slechts aangeduid met ‘Kerkgracht’. Hierdoor is er onduidelijkheid ontstaan of het hier de Hooglandse- of Pieterskerkgracht betreft.³³ Omdat in de zeventiende eeuw de buurt rond de Pieterskerk werd aangeduid met simpelweg ‘Vicus choralis’,³⁴ dus zonder de uitdrukkelijke toevoeging van de naam van de kerk, wordt met de aanduiding ‘Kerkgracht’ waarschijnlijk de Pieterskerkgracht bedoeld. Hieruit kunnen we dus opmaken dat Scaligers boeken op dat moment nog bij elkaar stonden in zijn woning aan de Pieterskerkgracht, niet ver van de universiteitsbibliotheek aan het Rapenburg.³⁵

Omdat het codicil bij zijn testament is verdwenen, weten we niet of de boeken in het oosterse legaat bij Scaligers overlijden al van de andere boeken waren gescheiden. We weten evenmin of Scaliger voor zijn dood zelf de scheiding maakte of dat de gebroeders Raphelengius dat deden met behulp van Vulcanius’ catalogus of met raad van de geleerde zelf. Zoals hierboven aangegeven stelde Vulcanius rond 1600, ruim voor Scaligers dood, al een lijst samen van het een deel van de boeken uit het legaat. Maar misschien waren de executeurs van het testament wel verantwoordelijk voor het scheiden van Scaligers oosterse en westerse boeken. De bronnen waaruit zou blijken dat Heinsius was betrokken bij de definitieve selectie zwijgen. We weten wel dat bij het selecteren nauwelijks op is gelet of een bepaalde titel al in de collectie van de universiteitsbibliotheek aanwezig was. De universiteitsbibliotheek bezat namelijk al sinds het einde van de zestiende eeuw een exemplaar van het polyglot-psalterium van Justinianus uit 1516 en kreeg door het legaat nog een exemplaar in bezit.

De curatoren droegen Heinsius in 1609 op voorbereidingen in de bibliotheek te treffen om het legaat te kunnen aannemen. Hij moest zo snel mogelijk een inventaris van het legaat overhandigen aan de curatoren, en hij moest een kast – zoals die in het vorige hoofdstuk is beschreven – met deuren laten maken waarin de boeken veilig konden worden opgeborgen.³⁶ Met de opdracht om een catalogus van het legaat op te stellen, kwam Heinsius in de problemen. Hij was nauwelijks bekend met de grote variëteit aan oosterse talen in Scaligers legaat, zodat het opstellen van accurate en betrouwbare titelbeschrijving van de boeken voor hem lastig was. Heinsius rangschikte de boeken weliswaar naar taal – Hebreeuws, Aramees, Arabisch, Syrisch, Ethiopisch, Russisch en Latijn – maar de titels verstrekke hij in het Latijn en niet in de taal waarin de boeken waren geschreven of gedrukt. Bovendien gaf Heinsius de titels zelden volledig weer. Ondanks al deze tekortkomingen, diende de catalogus die Heinsius maakte (en die hij pas in 1612 presenteerde) één belangrijk

Heinsii Bibliothecarii [...] oratio. Leiden 1612, p. 78 e.v. ‘Catalogus librorum quos Bibliothecae Iosephus Scaligeri legavit’. UBL 1408 I 59; kopie DOUSA 91 1004.

³³ De Jonge, ‘Josephus Scaliger in Leiden’, 1979, p. 87.

³⁴ Zie bijvoorbeeld het impressum van de drukkerij van William Brewster in het eerste kwart van de zeventiende eeuw.

³⁵ Volgens Witkam, *Dagelijkse zaken*, deel VI, 2^e stuk, p. 1 aangaande Johannes van Hell en het *Legatum Warnerianum* betrof het hier de locatie van Scaligers huis aan de Pieterskerkgracht: ‘Was de feitelijke verkrijging van het legaat van Scaliger eenvoudig, omdat de boeken slechts van de Pieterskerkgracht naar het Rapenburg moesten worden overgebracht [...]’.

³⁶ Molhuysen, *Bronnen* I. 1913, p. 183: Resoluties van Curatoren 8/10 februari 1609: ‘Heynsius by desen expresselyck wort geauthoriseert, met last om opte bibliotheecque te doen maecken een casse op hem selven ende aldaer besloten in te stellen de voors. boecken, ende mede dat de voors. Heynsius aen de C. ende B. sal leveren dubbelt van de voors. catalogue ofte inventaris om onder de papyeren ende chartres van de voors. C. ende B. bewaert te worden.’

doel: Scaligers legaat werd prominent als een geheel gepresenteerd. Niet alleen kreeg het legaat een *status aparte* in de catalogus, ook in de bibliotheekruimte werd het legaat apart gehouden in de monumentale kast, de *Arca Scaligerana*. Bezoekers van de bibliotheek zagen zo meteen wat Scaligers aandeel binnen de hele collectie was.

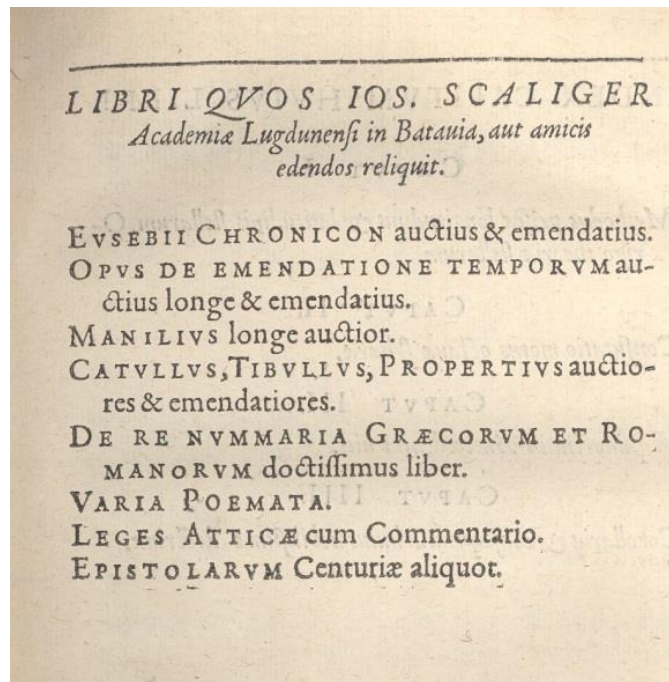
Heinsius' catalogus uit 1612 was dus de eerste gedrukte bibliotheekcatalogus die volgde op de *Nomenclator* van Petrus Bertius uit 1595. [Afb. 36] Het is ook de eerste bibliotheekcatalogus waarin Heinsius' beschrijving van Scaligers legaat is opgenomen.³⁷ Het legaat in de catalogus van 1612 bevat in totaal 175 titels in 180 banden; 127 van de titels zijn gedrukte boeken, 48 zijn manuscripten. In een aparte rubriek bij het overzicht zijn ongeveer veertig Griekse en Latijnse handschriften gevoegd die Scaliger ook aan de bibliotheek had nagelaten. In totaal telt het legaat 215 titels. Heinsius voorzag alle boeken in het legaat van een stempel met de aanduiding ACAD LVGD (Academia Lugdunensis), zodat duidelijk was dat deze boeken onderdeel van de collectie en eigendom van de universiteitsbibliotheek waren.

Een andere schatting van het aantal werken in Scaligers legaat komt van de hand van boekhandelaar en historicus Jan Jansz. Orlers. Hij schreef twee jaar na de publicatie van de catalogus van 1612 in zijn *Beschrijvinge der stad Leyden* het volgende over Scaligers legaat en over de presentatie ervan in de bibliotheek: 'Desen eenighen *Phoenix* onder de Geleerde, ende 't Wonder van onse eeuwe [...] heeft de *Bibliothèque* ghegeven ofte ghemaect verscheyden *Manuscriptae*, oft geschreven Boecken in Griecxsche ende andere Talen, als mede eenighe so ghedruckte als geschreven Chaldeusche, Arabische, Persische, Turcksche, ende andere Orientaelsche Boecken, die alle te saemen om haer seltsaemheys wille een grooten schat waerdich zijn [...]'. Hierna deelde Orlers het legaat in naar het aantal boeken in de talen Hebreeuws, Chaldeeus, Syrisch, Arabisch, Ethiopisch, Perzisch, Armeens, Russisch en Grieks en komt daarbij op een totaal van 208 boeken.³⁸

De catalogus kan gezien worden als een hommage aan Heinsius' leermeester. In de uitgave van zijn twee lijkredes op de dood van Scaliger, *In obitum viri illustrissimi Josephi Scaligeri Orationes Duae* (Leiden 1609) nam Heinsius al een voorschot op het nieuws dat Scaliger zijn oosterse legaat aan de universiteit had nagelaten. [Afb. 37]

³⁷ *Catalogus librorum Bibliothecae Lugdunensis. Præfixa est Danielis Heinsii bibliothecarij ad nobiliss. & ampliss. Academiae curatores oratio.* [S.l.; s.n. (1612)]. De 'Catalogus librorum quos Bibliothecae Iosephus Scaliger legavit' is afgedrukt op pp. 79-88.

³⁸ J.J. Orlers, *Beschrijvinge der Stad Leyden* [...]. (Leiden, Henrick Haestens, Jan Orlers en Jan Maire 1614), pp. 151-153. Het aantal boeken uit het legaat van Scaliger zoals door Orlers verstrekt, is overgenomen door bijvoorbeeld Johannes Lomeier (1636-1699) in zijn *De bibliothecis liber singularis* (1680). De omvang van het legaat werd eerder overgenomen uit Orlers door de oriëntalist Hottinger voor zijn *Promptuarium; sive, Bibliotheca Orientalis* [...]. (1658); Pierre le Gallois vermeldt in zijn *Traitté des plus belles bibliothèques de l'Europe*. (Parijs 1685), pp. 140-141: 'Cette Bibliothèque est recommandable par 208. Manuscripts Grecs, Hébraïques, Chaldaïques, Syriaques, Persiques, Arméniques, & Russites, que Joseph Scaliger légua à cette Eschole, où il avoit long-temps professé'. Tot aan het begin van de twintigste eeuw wordt dit aantal boeken herhaald, zelfs door Molhuysen in zijn *Geschiedenis der Universiteits-Bibliotheek te Leiden*. Leiden 1905, p. 21.

37. Naast 'Al mijn boeken in oosterse talen' legateerde Scaliger ook zijn Latijnse en Griekse manuscripten aan de Universiteit Leiden. Verder liet hij een aantal van zijn eigen werken na. [UBL 540 D 19].

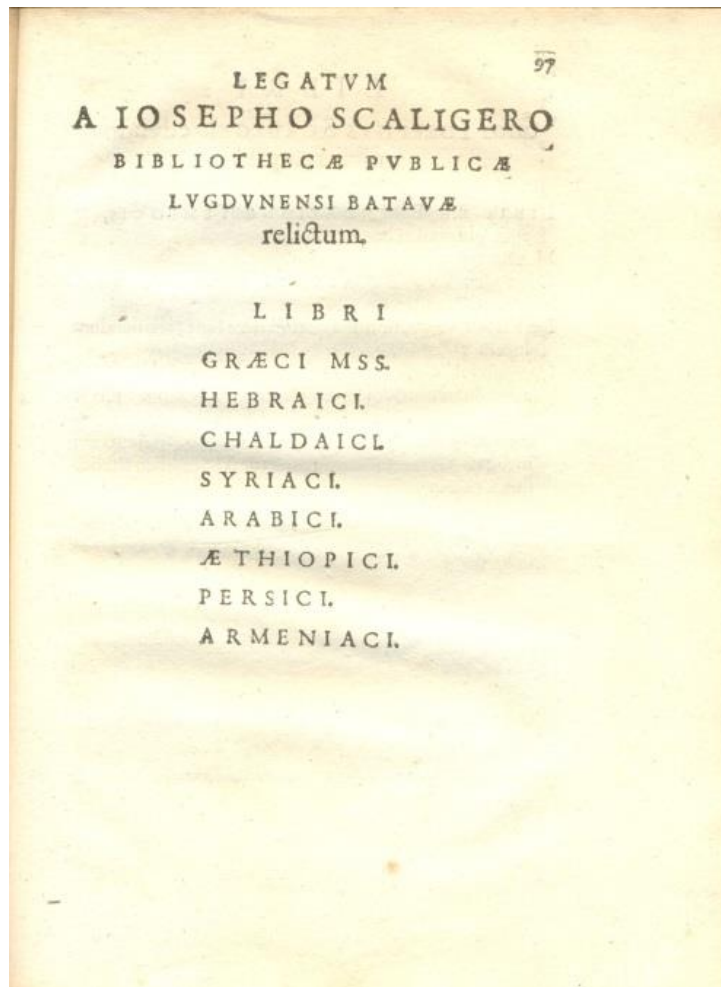
Om die reden was er immers haast geboden bij het openbaar maken van de inhoud van het legaat. Het nieuws ging als een lopend vuurtje door de Republiek der Letteren. In augustus 1609 was de Franse boekenverzamelaar Pierre de L'Estoile (1546-1611) al op de hoogte van de waarde ervan. In zijn dagboek vermeldt de Parijse verzamelaar dat hij via Elsevier een exemplaar van de lijkredes van Heinsius en Badius onder ogen had gekregen. L'Estoile beschrijft in zijn dagboek ook hoe Scaligers legaat in Heinsius' oratie werd omschreven. Hij voegt daar zelfs een financiële schatting aan toe, namelijk dat Elsevier, die ervaring had met het veilen van boeken, hem vertelde dat 'Messieurs de Leyden (de curatoren?) estiment ce présent trois mille escus.'³⁹ Het Leidse legaat werd dus om uiteenlopende redenen door L'Estoile als uitzonderlijk bestempeld.

In zijn lijkrede gaf Heinsius inderdaad al een korte beschrijving van Scaligers legaat, hij somde de Griekse manuscripten, de boeken in het Hebreeuws, Chaldeeus, Syrisch, Arabisch, Ethiopisch, Perzisch en Armeens op.⁴⁰ Hij zei echter niets over de Russische boeken die in Scaligers in zijn collectie had. Dit was geheel in overeenstemming met Scaligers

³⁹ P. de L'Estoile, *Mémoires-Journaux 1571-1611*. Tome. IX: *Journal de Henri IV 1607-1609*. Parijs (1982), pp. 384-385. De Écu of Franse kroon of Louis d'or bevat 6,7 gram goud per munt. De waarde van 3000 escus toen, staat met de huidige prijs van goud gelijk aan 700.000 euro.

⁴⁰ *Legatum A Iosepho Scaligeri Bibliothecae Publicae Lugdunensi Batavae relictum* in: *Danielis Heinsii in obitum V[iri] illustr[issimi] Iosephi Scaligeri Iul. Cæs. a Burden F. eruditorum principis Orationes duæ. Accedunt Epicedia eiusdem & aliorum: effigies item ac monumentum Scaligeri & principum Veronensium aeri incisa*. (Leiden, Ex officina Plantiniana Raphelengij 1609). Hierin is op pp. 97-98 een korte lijst opgenomen met teksten die Scaliger aan een aantal vrienden, onder wie Heinsius en Gomarus, naliet om ze na zijn dood door hen uit te laten geven. Het betrof handschriften van zijn Eusebius (de *Thesaurus Temporum*), Manilius, Catullus, Tibullus & Propertius en de *Poëmata*. Datzelfde gold voor een manuscript van de hand van zijn vader, de *Historia Animalium* van Aristoteles. Deze tekst werd uitgegeven door Philippe-Jacques de Maussac (1590-1650) en verscheen te Toulouse bij Dominicus en Petrus Bosc in 1619, maar het handschrift kwam daarna niet in de Universiteitsbibliotheek Leiden terecht.

testament waarin hij zijn Russische boeken ook niet apart benoemt. Orlers daarentegen maakt wel melding van *Libri Russici* in Scaligers legaat. Dat deed hij in zijn *Beschrijvinge der stad Leyden* van 1614, waarin hij het overzicht van Heinsius 'kopieerde'.⁴¹ Dit kan een aanwijzing zijn dat de gebroeders Raphelengius bij de selectie van het legaat de Russische boeken wel tot het oosterse legaat rekenden en ze ook naar de universiteitsbibliotheek overbrachten.

38. In de lijkrede van 1609 nam Daniel Heinsius een voorschot op de publiciteit rond het legaat dat de universiteit van Scaliger had ontvangen door de ruime vertegenwoordiging aan oosterse talen te etaleren. Heinsius vermeldt daarbij de Russische boeken niet. [UBL 1011 C 14].

Specifieke titels of aantallen werden in de oraties niet genoemd. Wat de beschrijving vooral aangeeft, is dat Heinsius op dat moment weinig benul had om hoeveel boeken het ging en welke inhoud ze hadden. [Afb. 38] Ook doet de lijkrede nog geen uitspraak over de plannen om een *Arca* te laten maken om het legaat in te bewaren. Over het belang van het legaat deelt Heinsius in de lijkredes het volgende mee: 'nu Scaliger de universiteit niet meer kan dienen door zijn aanwezigheid, laat hij al zijn manuscripten in vreemde talen aan ons na. Nu we dit oosterse legaat hebben, kan de bibliotheek de strijd aangaan met alle andere bibliotheken die oosterse boeken bezitten. Maar, o grote held, hoe meer wij allen erkennen

⁴¹ Orlers, *Beschrijvinge der stad Leyden*. (1614), p. 153. Hij vermeldt tevens dat deze rubriek negen boeken bevat.

hoe belangrijk uw gift is, hoe meer wij ook onze zwakte erkennen. Want zoals niemand de aanvallen van Achilles kon afweren, zo zal men uw arsenaal van wijsheid beschouwen. Misschien zal geen mens ooit gebruik ervan kunnen maken. Maar ook dat zal tot een teken van uw grootheid zijn. Want men zal alle door u nagelaten boeken aanschouwen als een buit van menselijke onwetendheid en afgunst. In de contemplatie en het aandenken van uw grote naam, zullen onze geest en ziel ontvlammen. Zelfs zij die niet bereid zijn om uw lof te verkondigen, zullen nog steeds gedwongen zijn om uw eruditie te bezingen.⁴² Met uitdrukkingen zoals *sapientiae instrumentum* (arsenaal van wijsheid) en *Qua iam omnes hac in parte bibliothecas provocamus* (alle andere bibliotheken hier te lande uitdagen) toonde Heinsius zijn bereidwilligheid om het legaat van Scaliger in te zetten ter meerdere eer en glorie van de universiteitsbibliotheek.

Heinsius zet zichzelf wel erg op de voorgrond als hoeder van het legaat. Of dat wel zo gerechtvaardigd was, is de vraag. Hij kreeg het immers niet voor elkaar de boeken snel en goed te beschrijven en hij stopte de boeken vervolgens achter slot en grendel. Handelde hij uit eigenbelang of handelde hij uit naam van de universiteit? We weten dat Scaliger in 1599, toen hij boeken uit de veiling van de bibliotheek van de humanist Franciscus Nansius (1520-1595) aanschafte, Heinsius per brief als de eigenaar van zijn bibliotheek aanwees.⁴³ Uit de context wordt echter niet duidelijk of Scaliger Heinsius aanspreekt om 'erfgenaam' van de collectie te worden als zijn geleerde vriend of als toekomstige bibliothecaris van de universiteit. Hoewel de curatoren van de universiteit Heinsius vroegen Scaligers lijkredes uit te spreken en hoewel Scaliger zelf Heinsius aanwees als executeur van zijn literaire nalatenschap, overheerst toch de indruk dat Heinsius vooral bezig was met zijn imago als favoriete leerling en erfopvolger van Scaliger.⁴⁴ Hij gedroeg zich in ieder geval niet primair als een dienstbare bibliothecaris, die het als zijn belangrijkste opdracht zag de bibliotheek te verrijken met donaties en legaten, en die het legaat van Scaliger in dat licht bezag.⁴⁵ Heinsius was overigens de eerste bibliothecaris die een budget kreeg voor de aanschaf en het binden van boeken. Het eerste deed hij met een meer dan gemiddeld enthousiasme, de collectie groeide exponentieel onder Heinsius.⁴⁶ Daarnaast versterkte zijn positie in de geleerdenwereld door de professionele band met de toenmalige universiteitsdrukker Elsevier.⁴⁷ Heinsius blonk verder niet bijzonder uit in de uitvoering van zijn taken als bibliothecaris, zoals het tijdig samenstellen en publiceren van bibliotheekcatalogi en het

⁴² D. Heinsius, *In obitum V[iri] illust[ri]ssimi Iosephi Scaligeri [...] Orationes Duæ*. Leiden 1609, pp. 26-27; Vertaald in het Nederlands naar de Engelse vertaling in: Robinson, *Autobiography*. 1927, pp. 85-86.

⁴³ *Correspondence* 1599 08 11 aan Heinsius. In 1599 bevonden zich delen van Scaligers bibliotheken nog in Frankrijk.

⁴⁴ B. Becker-Cantarino, *Daniel Heinsius*. Boston (1978), p. 151. In de ogen van de Franse auteur Balzac was Heinsius 'assis dans le throsne de Scaliger et donnant des lois à toute l'Europe civilisée'; *Oeuvres complètes* Vol. 1, p. 219). Heinsius sloeg in zijn rol als troonopvolger soms door en maakte met zijn gedrag verschillende vijanden, zoals Claude Saumaise (1588-1653), de opvolger van Scaliger als hoogleraar in Leiden. Cf. *Claude Saumaise & André Rivet. Correspondence échangée entre 1632-1648 publié et annotée par P. Leroy & H. Bots*. Amsterdam, Maarssen 1987, pp. xiv-xv; 113-116 (Brief XLVIII).

⁴⁵ A. Angz. Angillis schreef in 1864, zonder dat hij zijn bewering onderbouwde, dat Scaliger van plan zou zijn geweest om zijn hele bibliotheek aan Heinsius te schenken. Heinsius zou deze gulle geste hebben geweigerd en genoeg hebben genomen met slechts een bescheiden aantal boeken uit de bibliotheek van Scaliger. Zie: A. Angz. Angillis, 'Daniël Heins, hoogleraar en dichter', *Dietsche Warande*, 6 (1864), p. 15.

⁴⁶ Het aantal boeken groeide van 442 exemplaren in 1595 naar 3117 in 1640.

⁴⁷ Heinsius trad hiervoor op als adviseur van de drukkerij en woonde vanaf 1908 in een huis van Gillis Elsevier. Zie: P.R. Sellin, *Daniel Heinsius*. Leiden, Londen 1968, Appendix II: Heinsius' Adresses at Leiden, pp. 253-254, die verwijst naar ELO, Oudbelasting Boek A-II, f. 229a-b.

maken van accurate titelbeschrijvingen van Scaligers legaat.⁴⁸ Zijn tijd en aandacht werden in toenemende mate in beslag genomen door zijn hoogleraarschap aan de universiteit.

39. Titelpagina van Thomas Erpenius, *Novum Testamentum Arabice*. Leiden 1616. [UBL 842 D 36].

Dat de *Arca* gesloten is, wordt duidelijk doordat Heinsius in september 1609 de Duitse Oriëntalist Petrus Kirstenius (1577-1640) uit Breslau geen toestemming verleende om Scaligers *Lexicon Arabicum* te raadplegen. Deze weigering weerhoudt Kirstenius overigens niet zijn *Grammatices Arabicae* in 1610 te publiceren. Andere geleerden – in de meeste gevallen persoonlijke vrienden van Heinsius – krijgen wel toestemming om manuscripten uit het legaat van Scaliger te raadplegen. Onder hen bevinden zich Thomas Erpenius (1584-1624) en William Bedwell, die ruime toegang krijgen tot de collectie.⁴⁹ Erpenius mag zelfs een aantal manuscripten uit het legaat bewerken en uitgeven, onder meer de *Kitāb al-amthāl, seu Proverbiorum Arabicorum centuriae duae* [...] van 1614, een verzameling

⁴⁸ E. Hulshoff Pol, 'The Library' in: *Leiden University in the seventeenth century*. 1975, p. 432: 'His term as librarian was not a very fortunate one and he fell short on many points. It should also be remembered that it was only a part-time occupation for a man who was deeply involved in many other fields.'

⁴⁹ A. Hamilton. *William Bedwell*. Leiden 1985, p. 40 en noot 52, waarin een passage uit een brief (British Library, M.S. Burn. 364, f. 238r) van Heinsius aan Casaubon is geciteerd waarin Bedwells toegang tot Scaligers collectie wordt besproken; P.R. Sellin, *Daniel Heinsius*. Leiden, Londen 1968, pp. 100-102.

Arabische spreekwoorden die Scaliger had vertaald en bewerkt.⁵⁰ Ook geeft Erpenius de *editio princeps* van het Nieuwe Testament in het Arabisch uit met als titel *Novum D.N. Iesu Christi Testamentum arabice ex Bibliotheca Leidensi* van 1616. [Afb. 39] Als basis voor zijn editie gebruikt hij een Arabisch handschrift van het Nieuwe Testament uit Scaligers legaat.⁵¹ In de jaren direct na de dood van Scaliger ging de meeste aandacht uit naar zijn Arabische bronnen en volgen er verschillende publicaties op basis van de Arabische manuscripten uit zijn legaat. Pas jaren later ontstaat ook belangstelling voor de Hebreeuwse boeken en manuscripten uit Scaligers legaat.⁵² De hoogleraar Hebreeuws en theologie Constantijn L'Empereur van Opwijck (1591-1648) raadpleegt bijvoorbeeld Scaligers Hebreeuwse collectie. L'Empereur verzorgt in 1633 een nieuwe uitgave van de reizen van Benjamin van Tudela op basis van een zeldzame Duitse editie van Tudela's *Itinerarium* uit 1583 die Scaliger van de Zwitserse hebraïst Johannes Buxtorf (1564-1629) had gekregen.⁵³

De bibliotheekcatalogus van 1612 bevat een eerste, uiterst rudimentaire inventarisatie van Scaligers legaat. De catalogus opent met de *Oratio Pro bibliothecarij munere gratiarum actio*, opgedragen aan de curatoren van de universiteit.⁵⁴ Deze oratie schreef Heinsius bij zijn aantreden als bibliothecaris van de universiteit in 1607. Het was een uitvoerige en gedetailleerde uiteenzetting over de herwonnen vrijheid van de Lage Landen, inclusief de bloedige belegeringen van steden als Leiden met als eindresultaat de glorieuze overwinning op de Spanjaarden. Ook vergeleek Heinsius hierin de Leidse bibliotheek met een tempel van geleerdheid waar vrede heerst.⁵⁵ Over het legaat van Scaliger schrijft hij niets. Daarbij valt in

⁵⁰ UBL MS Or. 26.644 (1) (olim 874 D 7: 3; zie Catalogus Isny 1541-1542); MS Or. 26.644 (2) en MS Or. 26.644 (3). Juynboll, *Zeventiende-eeuwse beoefenaars*. 1931, pp. 65-66; A. Vrolijk, 'The Prince of Arabists and his many Errors. Thomas Erpenius's Image of Joseph Scaliger and the Edition of the *Proverbia Arabica* (1614)', *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 73 (2010) pp. 297-325 en K. van Ommen, 'Josephus Justus Scaliger - Works on Christian-Muslim Relations - *Kitab al-amthal, seu Proverbiorum Arabicorum centuriae duae; Proverbiorum arabicorum centuriae duae*, 'The book of proverbs, Arabic proverbs of two centuries' in: D. Thomas en J. Chesworth, (eds), *Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History*. Vol. 8: *Northern and Eastern Europe (1600-1700)*. Leiden 2016, pp. 553-560.

⁵¹ UBL MS Or. 217.

⁵² Bijvoorbeeld Ludovicus de Dieu's *Gelyana de Yohannan qaddishe id est, Apocalypsis Sancti Iohannis. Ex manuscripto exemplari è bibliotheca [...] Iosephi Scaligeri deprompto, edita caractere Syro, & Ebraeo, cum versione Latina [...]* (Leiden, Ex Typographia Elzeviriana 1627). De Dieu werd zelfs door Heinsius aangespoord om deze editie uit te geven. De Jonge, 'The Study of the New Testament' in: *Leiden University in the Seventeenth Century*. 1975, p. 72.

⁵³ Binyamin ben-Yonah, *Sefer Masa'ot shel Rabi Binyamin*. Freiburg im Breisgau, [1582/1583]. [UBL 875 F 43-2; zie Catalogus Freiburg im Breisgau 1582-1583]. Dit exemplaar is voorzien van aantekeningen in rood potlood door een zetter uit de drukkerij van Bonaventura en Abraham (I) Elsevier, bedoeld voor het zetten van de Hebreeuws-Latijnse editie van het *Itinerarium D. Beniaminis* (1633) door Constantijn l'Empereur van Opwijck. [UBL 348 G 3]. In het voorwoord maakt hij melding van deze editie en van de door Johannes de Laet ter beschikking gestelde *notae marginales* van Scaliger m.b.t. de tekst. Cf. P.T. van Rooden, *Constantijn l'Empereur (1591-1648). Professor Hebreeuws en theologie te Leiden*. 1985, pp. 168-169; Fuks, *Hebrew Typography*. 49. Scaliger was ook in het bezit van de uitgave van het *Itinerarium Beniamini Tudelensis* in de Latijnse vertaling van Benito Arias Montano (Antwerpen, Plantijn 1575), die samengebonden was met het *Itinera Constantinopolitanum et Amasianum* en *De acie contra Turcam instruenda consilium* van De Busbecq (Antwerpen, Plantijn 1581). Zie: Veilingcatalogus N. Heinsius (1682), 'Mathematici & Philosophici In Octavo', nr. 114.

⁵⁴ Later herdrukt als 'Gratiarum actio pro Bibliothecarii munere' in: D. Heinsius, *Orationes aliquot [...]* *Cum dissertatione de libello [...]*. (Leiden, Jan Paedts Jacobsz. 1509 [= 1609]).

⁵⁵ De oratie sluit af met het gedicht ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΝ ('aan de bibliotheek'), waarin de faam en glorie van de bibliotheek nogmaals werd onderstreept.

het bijzonder wederom op wat het legaat betekende voor de bibliotheek. De *Talmud Babylonicum* werd voordien nog beschouwd als een van de meest waardevolle boeken van de collectie. Omdat met Scaligers legaat een tweede exemplaar van een Talmoed in de collectie van de bibliotheek kwam, verplaatste Heinsius de *Talmud Babylonicum* naar *pluteus A*.⁵⁶ Tegelijk werd Scaligers legaat gepresenteerd als het belangrijkste onderdeel van de bibliotheek voor de studie van oosterse talen.

Het mag in de geschetste context geen verbazing wekken dat aan Scaligers oosterse legaat een apart deel van de catalogus werd gewijd: op de pagina's 79 tot en met 88 staan Scaligers oosterse boeken en manuscripten voor het eerst als een eenheid beschreven. Met deze *Catalogus Librorum quos bibliothecae Iosephus Scaliger legavit* voorziet Heinsius de lezer van beknopte boekbeschrijvingen eerst onderverdeeld naar taal en vervolgens naar het formaat, maar alle titels zijn nog weergegeven in het Latijn. Dat kon ook niet anders omdat de Elseviers op dat moment nog niet over letters in oosterse schriftsoorten beschikken. De vraag rijst waarom de catalogus niet gedrukt werd bij de Raphelengi, die immers wel over oosterse letters beschikken en de titels van Scaligers legaat correct hadden kunnen weergeven. Sterker nog, de Elseviers hadden toen nog geen eigen drukkerij en lieten hun boeken in dat jaar drukken bij o.a. de Leidse drukkers Heynderick Lodewyksz van Haestens en Jan Balduinus. Waarschijnlijk heeft Louis Elsevier in zijn rol als pedel van de universiteit de uitgave zelf willen uitgeven. Mogelijk verdiende hij dan zelf nog wat aan de opdracht.

Als eerste beschrijft Heinsius de Hebreeuwse boeken op volgorde van formaat folio, quarto en octavo, gevolgd door de Arabische boeken, die op dezelfde wijze zijn geordend en die hij aanvult met kleinere boekjes in decimosexto. In de afdeling met Syrische, Ethiopische en Russische boeken staan minder dan tien titels per categorie beschreven, waarbij een indeling naar formaat achterwege is gebleven. Na de oosterse boeken geeft Heinsius een lijst met de manuscripten in het Grieks en Latijn, onderverdeeld in folio en quarto. Ook de twee globes uit het legaat zijn daar opgenomen. Gedrukte boeken en manuscripten worden gezamenlijk gepresenteerd en er is geen sprake van een alfabetische indeling. Het lijkt er al met al sterk op dat alleen het formaat het uitgangspunt vormde voor de indeling van de boeken op de planken van de *Arca*.

De praktische waarde van de catalogus van 1612 was zeer beperkt. Als we ervan uitgaan dat de catalogus een plaatsingssysteem hanteerde en de ordening van de boeken in de *Arca* getrouw weergaf, zou de catalogus een nuttig zoekinstrument zijn geweest. We kunnen echter niet met zekerheid vaststellen of dit het geval was. Maar gezien het feit dat de kast vrijwel altijd gesloten was, kan de catalogus de geleerdengemeenschap maar tot weinig praktisch nut zijn geweest. De catalogus was wel goed bruikbaar al standcatalogus voor de jaarlijkse interne inspectie van de inhoud van de bibliotheekkasten, iets waar bezoekers van de bibliotheek weinig aan hadden.⁵⁷ Op z'n hoogst konden ze een glimp opvangen van de inhoud. Ook bewees de catalogus zijn waarde als 'marketinginstrument' voor de universiteit. Het was goed dat er voor Scaligers legaat een aparte kast was en dat de collectie als eenheid werd beschouwd, maar het was minder positief dat Heinsius de catalogus uiteindelijk zo stiefmoederlijk behandelde en Scaligers naam en faam enigszins misbruikte om zichzelf te profileren.

⁵⁶ Zie de handgeschreven annotatie op p. 79 van de catalogus 1612 [UBL BA 1 C 2-i].

⁵⁷ Berkvens-Stevelinck, *Magna commoditas*. Leiden 2001, p. 75.

7.4 De catalogus van 1623

Elf jaar zou het duren het voordat Heinsius de derde Leidse bibliotheekcatalogus publiceerde. Direct na de verschijning van de tweede catalogus in 1612 werd Heinsius' tijd en aandacht door een groeiend aantal taken en functies in beslag genomen. Naast zijn functie als bibliothecaris werd hij in 1613 ook benoemd tot hoogleraar Grieks. Bovendien bekleedde hij van 1608 tot 1614 de functie van adjunct-secretaris van de senaat van de Universiteit. In 1618 werd hij aangesteld als geschiedschrijver van de koning van Zweden. Als *Praefectus Bibliothecae* zag hij zich doorlopend gedwongen om verantwoording af te leggen aan de curatoren van de universiteit voor de grote sommen geld die hij uitgaf voor de aankoop van nieuwe boeken.⁵⁸ Tijdens het overleg tussen de curatoren en Heinsius kwam regelmatig het legaat van Scaliger ter sprake. De curatoren drongen bij Heinsius aan op het overhandigen van de inventaris die als codicil bij Scaligers testament was gevoegd, zodat zij op ieder moment de inhoud van de kasten met de lijst konden vergelijken.⁵⁹ Heinsius kocht veel boeken aan, zo veel dat de curatoren er in 1620 op aandrongen dat Heinsius minder geld moest uitgeven. Dat was niet voor het eerst, maar nu droegen ze hem op hen een doorschoten exemplaar van de catalogus te overleggen waarin alle nieuwe aanwinsten waren opgenomen.⁶⁰ Later dat jaar herinneren de curatoren Heinsius nogmaals aan deze opdracht. Omdat de catalogus maar uitbleef werd Heinsius op 9 november 1622 in de vergadering van de curatoren en burgemeesters ontboden. Zij drongen er bij hem nogmaals op aan om nu zo snel mogelijk een nieuwe bibliotheekcatalogus samen te stellen en te laten drukken: 'Soo is hem by de selven gerecommandeert ende niettemin belast alle de voors. boecken per classes, pluteos & numeros in behoerlicke ordre te redigeren, en alsdan daarvan te maecken eene pertinente catalogue, [...], ende dat hoe eerder hoe liever.'⁶¹

De curatoren waren voortdurend bezorgd om de grote hoeveelheden geld die Heinsius aan boeken spendeerde.⁶² Ook het feit dat Heinsius in zijn functie als bibliothecaris maar weinig vooruitgang boekte bij het catalogiseren, gaf de curatoren de nodige zorgen. Langzamerhand groeide de twijfel of Heinsius überhaupt wel in staat zou zijn een goede en bruikbare catalogus van de universiteitsbibliotheek op te stellen.

De derde catalogus van de universiteitsbibliotheek zag uiteindelijk in 1623 toch het licht.⁶³ In deze – door Heinsius samengestelde – catalogus is opnieuw de tekst van zijn oratie van 1607

⁵⁸ Heinsius spendeerde dat jaar meer dan 1300 gulden aan boeken. Zie: Molhuysen, *Bronnen II*, 1916, p. 59.

⁵⁹ 'Om 't allen tijden den selven te mogen confereren jegens de casse der Bibliotheecque.' De inventaris zat nog bij het testament gevoegd in het jaar 1615. Wanneer de lijst verloren is gegaan, weten we niet. Cf. Resoluties van Curatoren 1615: 7/8 May 1615 (Molhuysen, *Bronnen II*, 1916, p. 59).

⁶⁰ Molhuysen, *Bronnen II*, 1916, p. 93.

⁶¹ Vergaderinghe der gemelde Heeren curateurs en Burgm. 9 nov. 1622, p. 442. Zie ook: Resoluties van Curatoren 9 november 1622. Molhuysen, *Bronnen II*, 1916, p. 107.

⁶² De curatoren stopten met het uitbetalen van de rekeningen die Heinsius indiende voor het kopen van boeken met ingang van mei 1624. Cf. Resoluties van Curatoren 1624. Molhuysen, *Bronnen II*, 1916, p. 117.

⁶³ *Catalogus Bibliothecae Publicae Lugduno-Batavae. Lugduni-Batavorum*, (Leiden, Ex Officina Isaaci Elsevirii 1623). Cf. Willems. *Les Elzevier*, nr. 210. Isaac Elsevier was benoemd tot academiedrukker als opvolger van Jan Paets Jacobsz. op 10 februari 1620. Isaac werd in 1626 opgevolgd door zijn broer Abraham en zijn oom Bonaventura Elsevier. Zij namen het jaar daarop de 'Orientaelsche druckerye' over van Thomas Erpenius, die in 1624 was komen te overlijden. Deze bevatte alle oosterse typen die Erpenius van Raphelengius had overgenomen in 1619. Cf. Molhuysen, *Bronnen II*, pp. 206*-207*, 211*-212* en P.G. Hoftijzer, *A Tale of Fonts 1658-1713. Exploring the Heritage of the Elzeviers*. Amsterdam, Leiden 2013.

opgenomen, net als het Griekse gedicht over de bibliotheek. De beschrijving van Scaligers legaat komt in opzet en structuur grotendeels overeen met de catalogus van 1612, een paar typografische fouten in de tekst uit de tweede catalogus zijn rechtgezet door Isaac Elsevier. In de beschrijving zijn wel een paar opvallende wijzigingen en aanvullingen aangebracht. In het eerste gedeelte van de *Catalogus librorum quos Bibliothecae Iosephus Scaliger legavit*, op de pagina's 127 tot en met 131, zijn de Hebreeuwse boeken beschreven en ingedeeld naar formaat. Hier volgde Heinsius nog de kopij van de catalogus van 1612 op wat kleine wijzigingen na. Dan volgt de afdeling met de *Catalogus Librorum Manuscriptorum* [...] op de pagina's 132 tot en met 135. Die begint met de beschrijving van in totaal 46 Arabische, Perzische en Turkse manuscripten. In dit gedeelte is de indeling naar formaat losgelaten. Het manuscript dat als eerste wordt beschreven is een Arabische Pentateuch, gevolgd door het Nieuwe Testament in het Arabisch. In het daarop volgende gedeelte *Alii libri orientales, partim excusi, partim manuscripti* op pagina 136 zijn de overige oosterse manuscripten en gedrukte boeken in het Ethiopisch, Russisch en Syrisch opgenomen.⁶⁴ In dit gedeelte is ook een aantal nieuwe titels toegevoegd, zoals een Japans manuscript in quarto dat niet in de catalogus van 1612 te vinden is. Op de pagina's 137, 138 en 139 worden de Griekse en Latijnse manuscripten opgesomd. In Heinsius' handexemplaar van de catalogus⁶⁵ noteerde hij veel later in de marge van Scaligers legaat slechts één extra titel: een exemplaar van de *Thesaurus Arabico-Syro-Latinus* (Rome, Congregationis de Propag. Fide 1636). Het was geschreven door de Italiaanse oriëntalist Thomas Obicinus of Tommaso Obizino (1585-1632) en geschonken door Marcus Bovelius, die een index in het Latijn voor dit boek samenstelde.⁶⁶ Afgezien van deze posthume 'aanwinst' voor het legaat voegde Heinsius geen andere titels of relevante informatie toe. Het laatste deel van de beschrijving van het legaat is gewijd aan de *Incompacti manuscripti*. Alle titels zijn ook hier weergegeven in het Latijn met een aantal woorden in het Grieks. Wederom wordt geen gebruik gemaakt van Hebreeuwse of Arabische letters, omdat die nog niet in de drukkerij van Isaac Elsevier aanwezig waren.

Opvallend is dat alle Arabische en Syrische gedrukte boeken, die in de catalogus van 1612 nog wel tot Scaligers legaat behoorden, niet in de catalogus van 1623 zijn opgenomen. Een mogelijke reden hiervoor zou kunnen zijn dat Erpenius de boeken voor onderzoek bij hem thuis hield op het moment dat de catalogus werd samengesteld. Erpenius gebruikte

⁶⁴ De Zwitserse oriëntalist Johann Heinrich Hottinger (1620-1667) nam de lijst uit de catalogus van 1623 op in zijn *Promptuarium; sive, Bibliotheca Orientalis* (Heidelberg, Adriaan Wyngaerden 1658), pp. 18-24. In de Appendix nam Hottinger vier bibliotheekcatalogi op, waaronder die van de collectie van Scaliger, gebaseerd op de bibliotheekcatalogus van 1612. J. Loop, *Johann Heinrich Hottinger. Arabic and Islamic Studies in the Seventeenth Century*. Oxford 2013, pp. 169-170. Hottinger verbleef in Leiden van 1639 tot 1640; hij was te gast bij hoogleraar Arabisch Jacobus Golius (1596-1667). Hottinger raadpleegde een aantal van de Arabische manuscripten uit Scaligers legaat, onder andere Scaligers exemplaar van Maimonides, *Moreh Nevuchim* en het zg. *Liber Joshua*. Voorts kopieerde hij het Syrisch lexicon van Bar 'Ali en Scaligers Arabisch-Latijnse woordenboek. Hottinger was echter meer geïnteresseerd in, en werd meer beïnvloed door de boeken en manuscripten op het terrein van de natuurwetenschappen en wiskunde uit de bibliotheek van Golius. Loop, *Hottinger*. 2013, pp. 12-18; 119; 146.

⁶⁵ In dit privé-exemplaar is de volgende inscriptie aangebracht: 'Sum Heinsij. Lugd. Bat. 1635'. Deze catalogus bevond zich in de Universiteitsbibliotheek van München (olim 4o.H.lit.2223), maar ging in de Tweede Wereldoorlog verloren. Een fotokopie in de Universiteitsbibliotheek Leiden (UBL 20651 C 30) is de enige bron. Zie: A. Biedl, 'Ein bisher vermisster Leidener Bibliotheks-Katalog des 17. Jahrhunderts', in: *Het boek*, 25 (1938), pp. 45-49.

⁶⁶ Obizino had eerder de Latijnse vertaling van de *Grammatica Arabica* van Ibn Ajurrum (Rome, Congregation de Propaganda Fide, 1631) verzorgd.

Scaligers legaat veelvuldig, hij was in 1613 immers benoemd tot hoogleraar in ‘het Arabisch en andere orientaelsche spraecken’. Anderzijds zal Heinsius niet zomaar vergeten zijn dat hij de boeken aan Erpenius had uitgeleend. Wellicht dat de gefragmenteerde weergave van de Arabische boeken in de catalogus van 1612 tot gevolg had dat Heinsius bij het catalogiseren deze voor hem niet leesbare boeken heeft overgeslagen. Manuscripten krijgen meer nadruk in de in catalogus van 1623. In deze periode werden manuscripten zeldzamer en waardevoller gevonden dan gedrukte boeken. En dat gold zeker voor de manuscripten die Scaliger had nagelaten.

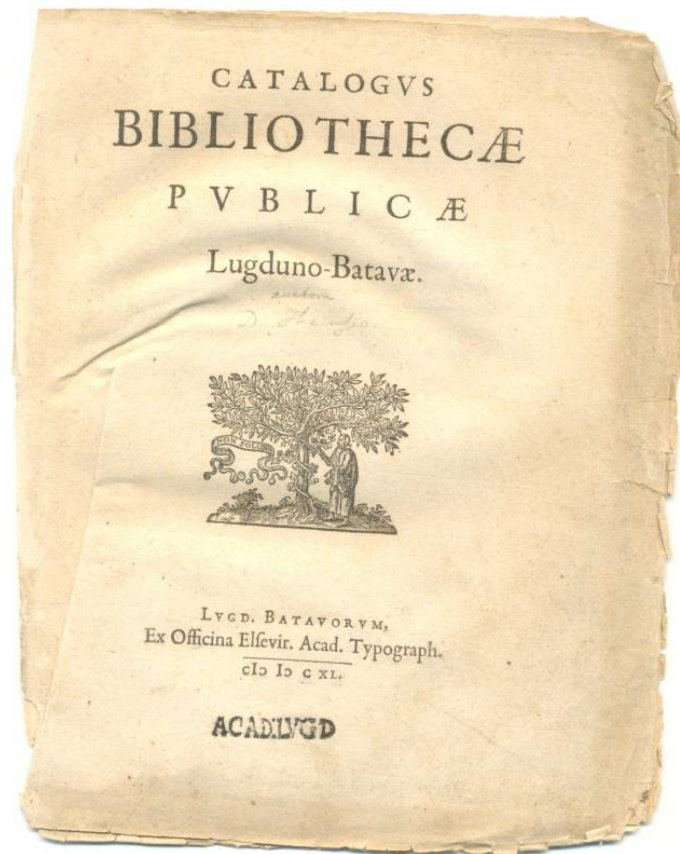
7.5 De catalogus van 1640

De catalogus van 1640 is de laatste catalogus die Heinsius in zijn functie als bibliothecaris samenstelde. [Afb. 40] Die catalogus was hard nodig omdat de bibliotheek sinds 1623 veel nieuwe boeken en manuscripten had verworven. Net als die van 1623 werd ook deze catalogus gedrukt en uitgegeven door Bonaventura en Abraham Elsevier. De aanloop voor deze catalogus verliep wederom moeizaam. Heinsius beloofde de curatoren al in juni 1635 om een nieuwe bibliotheekcatalogus samen te stellen. Hij verwachtte die binnen twee tot drie maanden af te ronden. Zoals eerder was Heinsius veel optimistischer over zijn werkplanning. Pas in het najaar van 1636 kwam de kopij beschikbaar. In november van dat zelfde jaar zetten de Elseviers de tekst en drukten zij de catalogus. Maar daar stopte het plotseling, want tot verspreiding van de catalogus ging men niet over. De reden hiervoor was dat hoogleraar Arabisch Jacobus Golius zeer ontevreden was over Heinsius’ beschrijving van de tweehonderd oosterse manuscripten. Het ging hier om handschriften die tussen 1626 en 1628 door hem waren verzameld en die inmiddels deel uitmaakten van de collectie van de bibliotheek.⁶⁷ De aanzienlijke uitbreiding van het aantal Arabische manuscripten in de catalogus van 1640 bovenop de titels uit Scaligers legaat was een gevolg van Golius’ reis naar de Levant en Istanbul.⁶⁸ De curatoren keurden de catalogus van Heinsius vervolgens af en vroegen Golius de catalogus ‘te doen amplieren (‘uitbreiden’ of ‘aanvullen’) met eene breeder ende pertinenter catalogue van de Orientaelsche boecken ende dan die te herdrukken om alsoo d’exemplaren van dien mette exemplaren van de jongst gedruckte voors. catalogue t’samen te verkoopen tot ontlastinge der voors. Univ.’⁶⁹

⁶⁷ Berkvens-Stevelinck, *Magna Commoditas*. 2001, p. 79.

⁶⁸ Golius werd benoemd tot hoogleraar Arabisch in 1625. Hij werd in 1629 ook benoemd tot hoogleraar in de wiskunde. Zie: J.J. Witkam, *Jacobus Golius (1596-1667) en zijn handschriften. Lezing voor het Oosters Genootschap in Nederland gehouden op 14 januari 1980*. Leiden 1980.

⁶⁹ Resoluties van Curatoren 1638 in Molhuysen, *Bronnen II*, 1916, p. 223. Golius catalogiseerde de collectie onder de titel ‘Libri mss. arabici, quos ex oriente advexit I. Golius, cum genuinis arabicis eorundem titulis’. De collectie van Golius was vijf jaar daarvoor voor het eerst door Pierre Gassendi gecatalogiseerd: *Catalogus rarorum librorum quos ex Oriente nuper advexit et in publ. bibliotheca incl. Leydensis Academiae deposuit Jac. Golius* (Parijs 1630).

40. Titelblad van Daniel Heinsius, *Catalogus Bibliothecae Publicae Lugduno-Batavae*. (Leiden Abraham en Bonaventura Elsevier, 1640.) [UBL BA C n 4].

Er werd een apart katern gedrukt met daarin de orientalia van Golius, door hemzelf beschreven. Dit katern verschijnt in 1640 en wordt los gedistribueerd, maar ook aan de in 1640 opnieuw gedrukte bibliotheekcatalogus toegevoegd, zodat er in deze catalogus tweemaal een beschrijving van Golius' verzameling voorkomt: die in het Latijn door Heinsius en die van Golius zelf.⁷⁰ Deze hele gang van zaken onderstreept nogmaals Heinsius' ontoereikende kennis over de oosterse boeken in de bibliotheek in het algemeen en die in de collecties van Scaliger en Golius in het bijzonder.⁷¹

De catalogus van 1640, de vierde catalogus op rij, is een zogenoemde cumulatieve catalogus samengesteld op basis van de informatie uit de voorgaande catalogi. De nieuwe aanwinsten zijn beschreven op basis van hun plaatsing in de kasten: de open kasten, de *arcae* en kleine kasten die met deuren werden afgesloten⁷² en het zogenaamde *musaeum* of

⁷⁰ D. Heinsius, *Catalogus bibliothecae publicae Lugduno-Batavae* (Leiden, Abraham en Bonaventura Elsevier 1636); waarin opgenomen: 'D. Heinsius, Pro bibliothecarii munere gratiarum actio', en aan het einde de 'Libri MSS. Arabici & alii, quos pro Academia ex Oriente advexit Jacobus Golius, cum genuinis Arabicis eorundum titulis'. Cf. Willems, *Les Elsevier*, nr. 437.

⁷¹ Dat staat in schril contrast met de constatering van Davies: 'He [Heinsius] had a sufficient knowledge of oriental languages [...]'. D.W. Davies, *The World of the Elseviers 1580-1712*. Den Haag 1954, p. 68.

⁷² Naast de *Arca Scaligerana* was er in de bibliotheek ook een *Arca Vulcanii*, waarin sinds 1615 de manuscripten waren ondergebracht die van Bonaventura Vulcanius waren gekocht. Er hing een geschilderd portret van Vulcanius boven zijn Arca (Molhuysen, *Bronnen* II, 1916, p. 59), in navolging van het portret van Scaliger dat boven de *Arca Scaligerana* hing. De boeken in kleine formaten waren ondergebracht in twee *arcae*. Daarnaast

cantoor waar de kostbaarste en zeldzaamste boeken werden bewaard.⁷³ Heinsius herschikte de *plutei* door er aan de onderkant boeken aan toe te voegen op extra planken die werden aangeduid als *infra* ('beneden'). Hiermee gooide hij de boekenvolgorde van de catalogus van 1623 in de war, die was gebaseerd op plankplaats in de *plutei*. Handgeschreven en gedrukte boeken stonden in deze periode nog zij aan zij op de planken. Ondanks het feit dat manuscripten nog geen aparte categorie binnen de bibliotheek vormden, zagen geleerden en bibliothecarissen wel de uniciteit en daarmee hun meerwaarde in wetenschappelijke zin.

De titelbeschrijvingen van de Hebreeuwse boeken uit Scaligers collectie werden in de catalogus van 1640 zo goed als ongewijzigd overgenomen uit de catalogi van 1612 en 1623.⁷⁴ Maar ook dit keer is er weer een aantal boeken aan het legaat toegevoegd die niet in de twee eerdere catalogi voorkomen, zoals de *Tres libri Chineses* aan het einde van de afdeling *Libri Hebraei In quarto* op pagina 162. De aanduiding is tamelijk oppervlakkig voor deze zeldzame boeken. Van voortschrijdend inzicht was bij Heinsius geen sprake. Na al die jaren had hij blijkbaar nog steeds geen grondiger kennis van de inhoud van Scaligers legaat verworven. Hoe onvolledig en vol hiaten de titelbeschrijvingen waren, maakte Heinsius' opvolger bibliothecaris Anthonius Thysius (1603-1665) duidelijk. Hij bracht vele aanvullingen en correcties aan bij de beschrijving van het legaat van Scaliger. Zijn toevoegingen vinden we terug in het doorschoten handexemplaar van de bibliotheekcatalogus.⁷⁵ De 'Catalogus Librorum quos Bibliothecae Josephus Scaliger legavit' is afgedrukt op de pagina's 159 tot 163 van de bibliotheekcatalogus van 1640. Hierop volgt de 'Catalogus Librorum Manuscriptorum quos Josephus Scaliger Bibliothecae Leidensi legavit' op pagina's 163 tot en met begin 167 en de 'Alii libri orientales, partim excusi, partim manuscripti' op pagina's 167 tot en met 172. In het eerste gedeelte worden de Hebreeuwse gedrukte boeken en manuscripten als één geheel beschreven. In de 'Catalogus Librorum Manuscriptorum' zijn daarentegen uitsluitend de manuscripten in het Arabisch, Perzisch en Turks opgenomen met weglating van de gedrukte boeken in het Arabisch, net als in de Catalogus van 1623. Deze boektitels werden door de opvolgers van Heinsius later in het doorschoten handexemplaar van de catalogus van 1640 weer toegevoegd. De beschrijvingen van de Arabische manuscripten uit 1640 zijn hierin en in vergelijking met eerdere catalogi met enige inhoudelijke informatie verrijkt en ook het aantal opgenomen manuscripten is uitgebreid. Het derde gedeelte op de pagina's 167 en 168 bevat een mengeling van titels in het Russisch, Ethiopisch, Syrisch, Armeens en Japans. Daarna volgen nog de Griekse en Latijnse manuscripten en de *Incompacti Manuscripti*. Het laatste object dat daarin wordt beschreven is een – niet meer bestaand – wasportret van Scaligers vader.⁷⁶

stond in de bibliotheek ook een arca waarin de publicaties van Leidse hoogleraren werden geplaatst. Cf. Berkvens-Stevelinck, *Magna Commoditas*. 2001, p. 43.

⁷³ Berkvens-Stevelinck, *Magna Commoditas*. 2001, p. 76. Berkvens-Stevelinck nam deze informatie zonder bronvermelding over uit E. Hulshoff Pol, 'The Library', 1975, p. 420. Zij baseerde zich op haar beurt op Paullus Merula's Memorandum aan de curatoren van de universiteit (1597-1602).

⁷⁴ De wijzigingen betreffen kleine aanpassingen: Tehillin word veranderd in Tehillim en de omschrijving van de *Zohar* gedrukt te Cremona is in de catalogus van 1640 onjuist overgenomen als *Zora*.

⁷⁵ [UBL BA 1 C 4]. De opvolgers van Heinsius brachten vooral aanvullingen of correcties over drukkers, auteurs en dubbele exemplaren aan. De nieuwe bibliotheekcatalogus die Thysius voorbereidde, bleef onvoltooid omdat hij plotseling kwam te overlijden op 25 januari 1665.

⁷⁶ In de bibliotheekcatalogus van 1716, p. 343 staat het portretje aan het einde van de sectie Latijnse en Griekse manuscripten van Scaliger omschreven als 'Effigies Julii Caesaris Scaligeri gypso expressa': een portretje gemaakt van gips. Het wasportretje, bevestigd op paars glas en geborgen in ronde blikken doosjes, was onderdeel van de collectie van de UBL tot het einde van de negentiende eeuw. Toen was het blikje gaan

Maar vreemd genoeg kregen ook nu de Elseviers niet de opdracht om de beschrijvingen van de oosterse manuscripten in Scaligers legaat aan te passen, wellicht omdat er haast was geboden bij het publiceren van de catalogus. Of was Golius wellicht niet in de gelegenheid om de manuscripten van Scaliger opnieuw te beschrijven? Die boektitels bleven ongewijzigd in het Latijn weergegeven, zonder gebruik van oosterse letters. Hieruit blijkt dat Heinsius de inhoud van de *Arca* nog altijd beschouwde als verboden terrein voor andere geleerden en collega's aan de universiteit. Zelfs toen Claude Saumaise, eminent geleerde en opvolger van Scaliger in 1631, de sleutels van de bibliotheek en de *Arcae* van Scaliger en Vulcanius van de curatoren kreeg, oefende Heinsius zijn gezag uit om hem de toegang te verbieden tot de boeken in de beide *Arca*'s.⁷⁷

Het totale aantal boeken uit het legaat van Scaliger dat beschreven is in de catalogus van 1640 bestaat uit 128 gedrukte boeken en 62 manuscripten, 190 titels dus, in 142 banden. Dat is een lager aantal dan het totaal dat in de catalogus van 1612 werd gegeven (219 titels in 186 banden). De oorzaak daarvoor is helder: alle gedrukte Arabische boeken zijn, zonder een opgave van reden, weggelaten in de catalogus van 1640. Het totaal aan boeken in deze catalogus komt op 3117: 498 manuscripten, 350 geannoteerde boeken en 2278 gedrukte boeken. Door de toename van boeken in de universiteitsbibliotheek vanaf het midden van de zeventiende eeuw werden de *plutei* in 1653 door Antonius Thysius vervangen door open boekenkasten die tegen de wanden werden geplaatst.⁷⁸ Een houten hek langs de kasten moest de bezoekers weerhouden om de boeken zelf uit de kasten te pakken. De manuscripten werden gescheiden van de gedrukte boeken in afgesloten kasten. Tegen die tijd moet Thysius hebben beseft dat toegang tot de oosterse collectie wenselijk was. Maar het bleef een kwestie van kijken, niet aanraken. Om het publiek deelgenoot te maken van de kastinhoud, besloot de bibliothecaris namelijk om de houten panelen van de deuren te vervangen door een traliewerk. Voor de werken in de kast was dat goed nieuws. Ook de ventilatie nam namelijk toe waardoor de manuscripten beter geconserveerd bleven in de kasten. Uiteraard konden deze kasten alleen door de bibliothecaris worden geopend.⁷⁹ Thysius liet ook een grote boekenkast plaatsen in het midden van de ruimte met een hek eromheen.⁸⁰ Bij al die aanpassingen heeft Thysius de inhoud van Scaligers *Arca* vermoedelijk ongemoeid gelaten.⁸¹

roesten en was het portretje al zodanig beschadigd (Tydeman noteerde al 'Dit [portretje] is gans gebrooken en kapot'), dat het niet goed te meer te repareren was. Het portretje maakt nu geen onderdeel meer uit van het legaat van Scaliger en moet als verloren worden beschouwd.

⁷⁷ Salmasius was een groot kenner in de klassieke talen en hij bezat enige kennis van de oosterse talen. Zie: P. Tamizey de Larroque, red., *Les correspondants de Peiresc. Lettres inédites écrites à Peiresc*. Marseille, 1879-1897, Vol. 5, p. 84 en p. 106.

⁷⁸ Volgens de Resoluties van Curatoren van 8 mei 1653.

⁷⁹ Molhuysen, *Bronnen* IV. 1920, p. 7*-9*; 31 mei 1683. Instructie by de H.C. en B. beraemt ende ter nedergesteld over de directie van de Publicque Bibliotheecq van de Universiteyt [...]: Art. 10: 'De cassen van de manuscripten en sullen voortaan niet werden geopent als in praesentie van den Praefectus Bibliothecae, ende opdat deselve van buyten mogen werden gesien, oock meer lught mogen hebben tot derselver conservatie ende om alle versticktheyt ende schimmel te voorkomen, sullen deselver in plaetse van de besloote deuren werden voorsien van een dichte kruystralie van ijser off van koper' and Art. 11: 'De kassen off de plancken van de gedructe boeken sullen op nieuws soodanigh werden gereguleert, dat alle die wijt opene distantien sooveel doentlyck mogen werden.'

⁸⁰ *Acta Curatoren* van 29 oktober 1674. Haaks hierop staat de beschrijving van Friedrich Lucae in de *Europäischer Helicon* [...]. Frankfurt 1711, waarin hij op pp. 855-856 schrijft: 'Kleinod ist die Bibliothec. Es stehet die Bibliothec auf einem grossen Saal der zu beyden Seiten helle Fenster hat. Die Bücher darinnen sind

Als aan het begin van de jaren negentig van de zeventiende eeuw een aantal noodzakelijke reparaties aan het dak van de bibliotheek plaatsvindt, besluiten curator Hiëronymus van Beverningh (1614-1690) en secretaris van de curatoren Johannes van den Bergh (1664-1755) dat het ook tijd is voor ingrijpendere aanpassingen van het interieur. Dat was nodig voor de inhuizing van de bibliotheek van Isaac Vossius die in 1690 door de bibliotheek was aangekocht. De *Thesaurier Extraordinaris* en de *Fabrijcq* genaamd Roman⁸² mogen een plan opstellen om tot een betere indeling van de boekenkasten in de ruimte te komen. Ook dit plan had, net als de eerder uitgevoerde aanpassingen van Thysius, geen gevolgen voor de *Arcae* van Scaliger en Vulcanius. Toen in 1697 het legaat van Christiaan Huygens in de bibliotheek werd opgenomen, werden zijn boeken en papieren in de *Arca* van Vulcanius geplaatst. Op de *Arca* kwamen de woorden *Legatum Hugenii* te staan en Huygens' portret kwam naast dat van Vulcanius te hangen. Beide *Arcae* werden nog steeds gezien als ornamenten die wezenlijk bijdroegen aan de naam en faam van de universiteitsbibliotheek.⁸³

7.6 De catalogus van 1674

De *Catalogus Bibliothecae publicae Lugduno-Batavae Noviter recognitus. Accessit Incomparabilis Thesaurus Librorum Orientalium, praecipue mss.* werd in 1674 in Leiden gedrukt bij de weduwe en erfgenamen van Johannes Elsevier. [Afb. 41] De samensteller van de catalogus was de theoloog Frederik Spanheim junior (1632-1701), die op 7 oktober 1672 tot bibliothecaris van de universiteitsbibliotheek was benoemd.⁸⁴ Zijn voorganger Johannes Fredericus Gronovius (1611-1671) had tijdens zijn bewind al voorbereidingen getroffen voor een nieuwe bibliotheekcatalogus, maar hij kwam te overlijden voordat de publicatie gereed was. Gronovius stelde onder meer een lijst samen van Scaligers manuscripten en boeken die in de catalogus van 1640 ontbraken.⁸⁵ Op de eerste pagina van de lijst noteerde Gronovius boeken uit Scaligers legaat die in eerdere catalogi waren weggelaten: *'hi[c] non sunt in*

meistentheils nach der alten Manier, auf Bäncken an Ketten geschlossen doch so dass man sie kan ausnehmen und besehen. Nebenst denen gedruckten Büchern in allen Sprachen und Wissenschaften findet man viele Antiquitäten und Exotica, insonderheit vermehren der Bibliothec splendeur, des Josephi Scaligeri hierher legirte Griechische, Aethiopische, Persische, Armenische Manuscripta, von ungemeiner Seltenheit [...].'

⁸¹ In 1719 meldde Jean-Baptiste La Curne de Sainte-Palaye (1697-1781) en zijn tweelingbroer Edme naar aanleiding van een bezoek aan de bibliotheek immers: 'La fameuse bibliothèque qui est fort belle et où sont dans deux armoires à part les manuscrits grecs et hébreux de Scaliger.' Cf. M. van Strien-Chardonneau, *"Le voyage de Hollande". Récits de voyageurs français dans les Provinces-Unies, 1748-1795*, (Groningen) 1992, p. 366 noot 76.

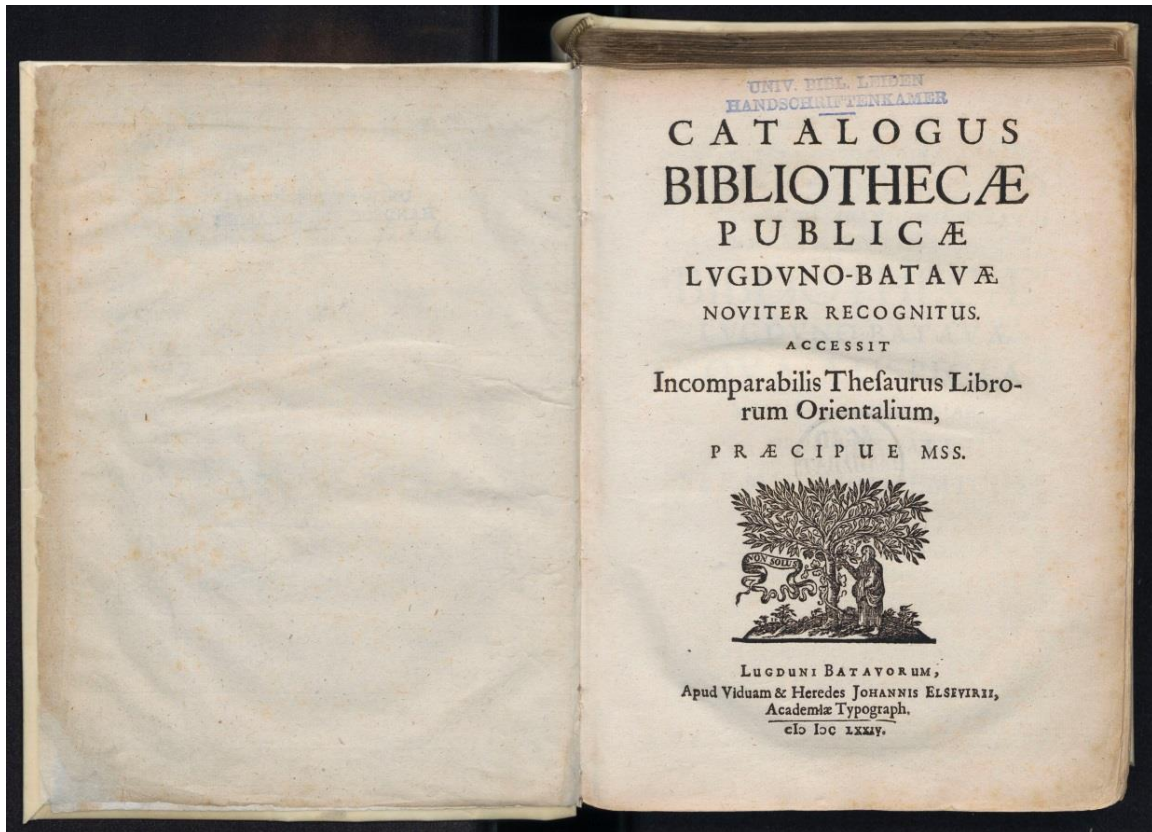
⁸² Waarschijnlijk de Leidse stadsarchitect Jacobus Roman (1640-1716). Zie: J. Terwen-de Loos, 'Jacobus Roman, architect, 1640-1716' in: *Bouw* 15 (1960), pp. 704-709.

⁸³ *Schriftelijk rapport 1741*, p. 43. In 1744, toen het legaat van Gerard Van Papenbroeck in de bibliotheek arriveerde, werd dit met de papieren van Huygens samengevoegd in één gesloten kast met het opschrift 'Legatum Hugenii et Papenbroeckii'. Molhuysen, *Bronnen V* 1921, p. 156*.

⁸⁴ *Catalogus Bibliothecae publicae Lugduno-Batavae Noviter recognitus. Accessit Incomparabilis Thesaurus Librorum Orientalium, praecipue Mss.* Leiden, Jean Elsevier 1674.

⁸⁵ 'Jo. Friderici Gronovii Recensio Codd. MSS. Bibliothecae Leidensis (necnon ejusdem Rationes Bibliothecae anni 1666; quas vide in Archivio sub litt. F.)' Het manuscript werd door de erven van Abraham Gronovius samen met andere papieren aan een kaaswinkel verkocht als pakpapier. De papieren werden vervolgens door mr. Pieter Bondam gered. Op de veiling van de bibliotheek van Bondam op 1 november 1800 e.v. werd het manuscript verworven door de UBL (HSS. der Bibl. Publ. Lat. XVIII als Nr. 128 A). [UBL BA O nr. 2].

catalogo’, zoals de Hebreeuwse woordenboeken van Johannes Reuchlin en Forster. Ook voegde hij titels als *Sepher Iohasin* en de drie Chinese boeken (‘Tres libri Chinensis’) toe, die tot dan toe in het overzicht van het legaat ontbraken. Dit toont aan dat men zelfs aan het eind van de zeventiende eeuw nog geen volledig beeld had van Scaligers legaat.

41. Titelblad van Frederik Spanheim jr., *Catalogus Bibliothecae Publicae Lugduno-Batauae* [...]. Leiden 1674. [UBL BA C N 6].

In het voorwoord van de catalogus van 1674 roemde Spanheim opnieuw de pioniersrol die Scaliger en zijn legaat in haar eigen tijdsgewricht had vervuld bij de vorming van de bibliotheek tot een belangrijk centrum van oosterse talen en culturen.⁸⁶ Spanheim plaatste de Leidse universiteitsbibliotheek daarmee in het rijtje van belangrijke bibliotheken als die van het Vaticaan, Oxford en Venetië. En dat was ook nodig, want de internationale concurrentie nam toe. Spanheim beschouwde vooral Thomas Hyde (1636-1703), bibliothecaris van de Bodleian Library en oriëntalist, als een opkomende rivaal. Ondanks dat de verzamelingen van Jacobus Golius en Levinus Warner (1618-1665) die van Scaliger in meerdere opzichten overschaduwden, beschouwde Spanheim de oosterse collectie die Scaliger naliet als de waardevolste van alle schenkingen en legaten, niet alleen voor de Leidse bibliotheek maar voor heel Europa. Hiermee eerde hij Scaliger als initiator van het verzamelen van oosterse bronnen in Leiden. Scaligers collectie oosterse bronnen bracht

⁸⁶ In *Schriftelijk rapport* 1741, pp. 17v-18 verwoordde Van Royen het als volgt: ‘Tot nog toe was aen de Universiteit behalven de Grieksche en Latijnsche talen niet veel anders met applicatie gedoceert als de Hebreeuwsche, oordeelende men de andere Orientalische taelen meerder cieraedt van geleerdheidt als nut te brengen, edoch van gansch andere gedagten was de doorgeleerde Scaliger, ende, die op deszelfs raedt die Studien cultiveerde [...].’

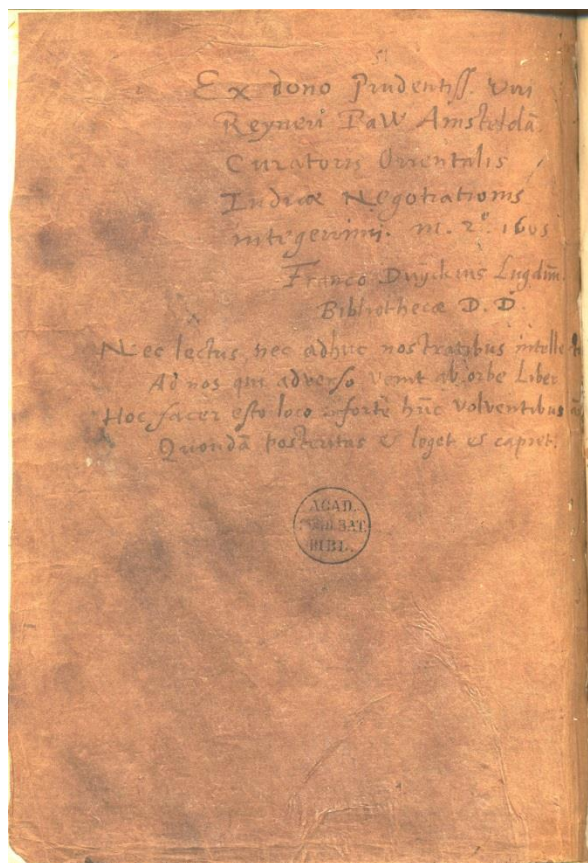
wetenschappelijke vooruitgang op alle wetenschapsgebieden, zowel theologie, geschiedenis, geneeskunde als geografie en wiskunde. In Spanheims bibliotheekcatalogus zien we voor het eerst een duidelijke verschuiving richting de oosterse collecties. Door hier de nadruk op te leggen, adverteert de bibliotheek bewust met het belang van de in haar ogen ongeëvenaarde oosterse collecties die zij toen in haar bezit had, inclusief die van haar 'stichter' Scaliger en in toenemende mate die van Golius and Warner.⁸⁷

Het catalogiseren van de oosterse titels in de Leidse bibliotheek was in handen van de geleerde predikant Theodorus Petraeus (1630?-1672) uit Flensburg. Omdat Golius in 1667 was overleden, werd hij daarbij geassisteerd door de Armeense kopiist Chiagijn Candi (Shahin Qandi).⁸⁸ Na Petraeus' overlijden, werd Qandi in zijn werk ondersteund door de Duitse student Lourens Boots. Mogelijk produceerde Qandi samen met Petraeus de nieuwe beschrijvingen van de manuscripten uit de collectie van Scaliger voor de catalogus. In 1683 namen de curatoren een belangrijk besluit over het gebruik van alle oosterse manuscripten, ook die uit de collectie van Scaliger. Voortaan mochten – en dat was een grote stap – de geleerden met toestemming van de curatoren vrijelijk gebruik maken van de manuscripten.

De titels uit het legaat van Scaliger in de catalogus op pagina 252 tot en met 258, zijn uitsluitend ingedeeld op formaat. Nieuw is het gebruik van Hebreeuwse lettertypen in de beschrijvingen van de Hebreeuwse boeken. Op de verkorte titel in het Hebreeuwse schrift volgt een Latijnse vertaling en het impressum. De in het Arabisch gedrukte boeken uit het legaat worden nog steeds in een Latijnse transcriptie weergegeven. Onder de beschrijvingen van Scaligers Arabische, Perzische en Turkse manuscripten vinden we slechts hier en daar een aantal woorden in Arabisch schrift. Dat is anders bij de beschrijving van de Arabische manuscripten uit de collectie van het *Legatum Warnerianum* in de catalogus van 1674, waar de titels volledig in het Arabisch zijn weergegeven door Petraeus en Candi, gevolgd door een Latijnse vertaling. Spanheim zette zich duidelijk in om de oosterse boeken meer zichtbaar te maken en van nieuwe en relevante informatie te voorzien.

⁸⁷ 'parario primum Scaligero, tum Erpenio [...] ac tandem Jacobo Golio'. Catalogus 1674, sign **2v. De bibliotheek van Erpenius was nooit onderdeel van de Leidse universiteitsbibliotheek. De oosterse collectie van Erpenius werd in 1625 door de Hertog van Buckingham aangekocht en is nu in de Universiteitsbibliotheek van Cambridge. Juynboll, *Zeventiende-eeuwsche beoefenaars*, 1931, pp. 59-118, vooral pp. 117-118; Drewes, *Levinus Warner and his Legacy*. 1970; A. Vrolijk en R. van Leeuwen, *Arabic Studies in the Netherlands. A Short History in Portraits, 1580–1950*. Leiden 2014. Zie voor de levensloop en intellectuele ontwikkeling van deze geleerden ook: M.T. Houtsma, 'Uit de Oostersche correspondentie van Th. Erpenius, Jac. Golius en Lev. Warner. Eene bijdrage tot de geschiedenis van de beoefening der Oostersche letteren in Nederland' in: *Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen Afdeeling Letterkunde 17/3* (Amsterdam 1887).

⁸⁸ Shahin Qandi was aanvankelijk door Golius aangesteld om voor hem Arabische, Perzische en Turkse manuscripten te kopiëren.

42. *Racuyoxu* i.e. *Lexicon Sinico-Japonicum et Japonico-Sinicum* waarin op een volgende pagina het ingeplakte strookje *Ex Legato Illustris Viri JOSEPHI SCALIGERI* én een aantekening die een andere herkomst aanduidt, zoals hier van Franco Duyck[ens]. [UBL SER 36; Catalogus [Nagasaki] 1598].

De afdeling *Libri orientales* van de catalogus van 1674 bevat alle oosterse boeken in de bibliotheek die niet tot een van de legaten behoorden én een selectie aan boektitels die hetzij in de legaten van Scaliger, Warner hetzij in een andere schenking aanwezig waren.⁸⁹ De 'dubbele' boektitels betreffen nuttige naslagwerken, grammatica's, zoals de Syrische grammatica van Georgius Michael Amira⁹⁰ en een aantal Arabische uitgaven van onder anderen Euclides en Ibn Sina, uitgegeven door de *Typographia Medicea*, en een exemplaar van de het Chinees-Japans woordenboek *Racuyoxu*.⁹¹ [Afb. 42] Omdat van deze titels meer exemplaren in de bibliotheek aanwezig waren, besloot de bibliothecaris deze titels te 'ontdubbelen': hij verkocht of verwijderde de dubbele exemplaren uit de collectie. Spanheim behield daarbij de mooiste, best geconserveerde exemplaren zonder rekening te houden met de herkomst. Zo verdween ook een zeldzame Hebreeuws editie van het *Sepher Yuchasin*

⁸⁹ *Libri Orientales - Impressi & MS. tam communis Bibliothecae quam legati Scaligeriani ac Warneriani - Impressi Bibliothecae communis* op pp. 249-251.

⁹⁰ Georgius Michael Amira, *Grammatica Syriaca, sive Chaldaica*. Rome, Jacobus Luna 1596 [UBL 876 C 4; zie Catalogus Rome 1596]. Scaligers exemplaar werd waarschijnlijk verkocht in de veiling van Pieter van der Aa op 1 juni 1706. Zie: *Catalogus Librorum Latinorum, Graecorum, hebraicorum* [...]. 1706, Appendix p. 37: Hebraici in Quarto 1. Georg. Mich. Amirae Edininesis è Libano Gram. Syr. Romae 1596.

⁹¹ Dit woordenboek bestaat uit drie delen, waarvan in het Leidse exemplaar het derde deel ontbreekt. Het boek is tevens een linguïstisch hulpmiddel dat de identificatie van *kanji* (Japanse karakters van Chinese oorsprong om begrippen weer te geven) en *kana* (Japans syllabisch schrift voor bijvoorbeeld leenwoorden) mogelijk maakt.

(Crakow, Yitshak Prostich 1580) uit Scaligers verzameling.⁹² Het is zeker dat er zo nog een aantal andere boeken is afgestoten die oorspronkelijk in Scaligers legaat aanwezig waren. Waarschijnlijk bevatten die exemplaren tevens waardevolle aantekeningen.⁹³ Heinsius zou ervan hebben gegruwd.

Waarschijnlijk zijn tijdens het catalogiseren alle boeken uit de *Arca* gehaald en grondig onderzocht door de catalogiseerders. Dit moet de eerste keer zijn geweest sinds Heinsius in 1612 de catalogisering van Scaligers legaat op zich had genomen. Spanheim deed met de nieuwe beschrijving van het legaat een serieuze poging om de geleerdenwereld op het belang van de oosterse collecties te wijzen en onderzoekers te bewegen van de boeken en manuscripten gebruik te maken. De *Arca* bleef behouden als bewaarplaats voor de collectie van Scaliger, maar de beschrijving van Scaligers legaat als één geheel werd in deze nieuwe catalogus losgelaten. Het legaat werd ingedeeld in drie afzonderlijke en over de catalogus verspreide stukken. Eerst de gedrukte boeken op de pagina's 252-258. Daarna volgen de manuscripten van Scaliger op pagina's 276-283. Dit deel begint met de Hebreeuwse manuscripten, gevolgd door de Arabische, de Perzische. Tot slot de Turkse manuscripten. De Griekse en Latijnse manuscripten uit het legaat zijn in een aparte sectie ondergebracht op de pagina's 391 tot en met 395. Ook in deze catalogus sluit het legaat af met een beschrijving van het miniatuur wasportret van Julius Caesar Scaliger.

De ordening van de westerse gedrukte werken in de catalogus is naar formaat gebeurd, en daarna op alfabet van auteursnaam. Met deze alfabetische ordening kwam een einde aan de indeling van boeken naar de onderwerpen van de *plutei*. De oosterse boeken en manuscripten zijn niet alfabetisch, maar alleen naar formaat geordend. Om toch het overzicht over de grote hoeveelheid boeken te behouden, kreeg elk boek op de rug de plaatsingscode in inkt. De asterisk * die voor in de catalogus bij sommige titels van gedrukte boeken uit Scaligers legaat is aangebracht, geeft aan dat deze exemplaren oorspronkelijk tot het legaat behoorden, maar zijn vervangen door edities afkomstig uit andere collecties zoals die van Warner.⁹⁴ Deze boeken bevatten dan ook geen annotaties of andere kenmerken die er op wijzen dat ze ooit eigendom van Scaliger waren.⁹⁵

⁹² Zacharias Conrad von Uffenbach kreeg dit exemplaar te zien bij zijn bezoek aan de bibliotheek van Johannes Theodorus Schalbruch (1655-1723) in Amsterdam. Cf. *Merkwürdige Reisen [...]*, dl. 3, Frankfurt en Leipzig, 1734, p. 664. Het exemplaar staat ook beschreven in de veilingcatalogus van de *Bibliotheca Schalbruchiana* (Amsterdam, R. en G. Wetstein 1723) in de afdeling Lib. Theolog. in Quarto, nr. 143: Sepher Juchasin. Cracov 1580, met de toevoeging 'Hic liber fuit Jos. Scaligeri, qui multa in eo notavit'.

⁹³ Een zoektocht in een aantal bibliotheekcatalogi naar de locatie van deze 'dubbele' exemplaren uit het legaat van Scaliger leverde geen bruikbare resultaten op.

⁹⁴ In de catalogus vinden we op p. 256 (In quarto 52, 53 en 54) onderaan ook drie boektitels met een * die daar niet als vervanging staan, maar als toevoeging aan het legaat van Scaliger. Deze exemplaren maakten echter geen deel uit van Scaligers legaat. Dat blijkt uit autopsie van de drie titels, die daarom niet in de Catalogus van dit onderzoek zijn opgenomen. Andere titels, die wel tot Scaligers legaat behoorden, zijn ook op p. 256 terug te vinden onder de 'Impressi Legati Scaligeriani, In Quarto' 40 en 41 en *Libri Orientales, In quarto* nr. 21 op p. 250.

⁹⁵ Zie bijvoorbeeld het exemplaar van 'Thesei Ambrosii Introductio in Linguas, Ch.Syr. ac Armen. 1539' [UBL 1497 D 23]. De titel luiden: Theseo Ambrosio of Theseus Ambrosius Albonesus, *Introductio in Chaldaicam linguam, Syriacam atque Armenicam et decem alias linguas. Characterum differentium alphabeta, circiter quadraginta, et eorundem inuicem conformatio: mystica et cabalistica quamplurima scitu digna: et descriptio ac simulachrum phagoti Afranii*. Pavia 1539] en *Postelli 12. Linguæ cum Gramm. Arab.* [1538] [UBL 876 C 8 of 873 C 1]. Deze bevonden zich oorspronkelijk in het legaat van Scaliger maar zijn verwijderd en vervangen door latere of geheel andere drukken en edities van dezelfde of soortgelijke werken.

In het handexemplaar van de catalogus⁹⁶ waarin de boeken tot 1706 werden bijgeschreven, vind een aantal opmerkelijke zaken plaats. In het gedeelte met de beschrijvingen van Scaligers boeken is namelijk achter de titels met een * met inkt een drietal doorgehaalde streepjes geplaatst. Dit kan wijzen op verwijdering of mogelijke vervanging. Deze doorgehaalde streepjes staan ook soms achter titels zonder *; bijvoorbeeld bij de 'Doctrina Christiana lingua Malabarica Tamul en Meletii Apologia pro Christ. Relig. adversus Judaeos, Graecè & Russicè. Leopoli (Lviv) 1593', beide op pagina 258 van de catalogus. Misschien waren deze specifieke boeken toen al vermist.⁹⁷ Ook is een aantal titels uit het legaat gemarkeerd om aan te geven dat dezelfde titels, soms met een ander impressum, van een andere herkomst, ook opgenomen zijn in de sectie 'Libri Orientales. Impressi & MS. tam communis Bibliothecae quàm Legati Scaligeriani ac Warneriani'. Het betreft hier o.a. woordenboeken, grammatica's en andere handboeken, maar ook een aantal zeldzame boeken. Deze boeken beschouwde de bibliothecaris toen als doubletten en op basis van deze bevinding maakte men later een keuze welk exemplaar men van een titel zou behouden en welke werd afgestoten. Zo werd er in een aantal gevallen blijkbaar ook besloten om 'dubbele' boeken uit Scaligers legaat af te stoten. In ieder geval wordt uit deze gang van zaken duidelijk dat de toenmalige bibliothecarissen Scaligers legaat niet meer als een onaantastbare eenheid beschouwden en er niet voor hebben teruggedeinsd om 'doubletten' af te stoten of te vervangen door andere exemplaren. Daarbij is de oorspronkelijke samenhang van Scaligers legaat verloren gegaan.

Het totale aantal boeken in Scaligers legaat is in de catalogus van 1674 ten opzichte van die uit 1640 weer toegenomen, en telt 212 titels in 211 banden, terwijl er in 1640 190 titels in 142 banden waren. Het lijkt erop dat er convoluten met meerdere boeken uit elkaar zijn gehaald en apart in een band zijn geplaatst. Gaandeweg vond men in de convoluten schijnbaar boeken die nog niet eerder waren gecatalogiseerd. Er bevinden zich 78 manuscripten tussen de boeken, waarvan 48 in het Arabisch, Perzisch en Turks. Het aantal gedrukte boeken bedraagt 134 titels. De volledige catalogus van 1674 bevat beschrijvingen van 3725 gedrukte *opera of* meerdelige werken, 1702 manuscripten en 5427 gedrukte boeken in één deel. Het aantal boeken is in vergelijking met de vorige catalogus van 1640 met 2310 boeken toegenomen.

De gedrukte bibliotheekcatalogi uit de zeventiende eeuw geven gewoonlijk de ordening van de boeken weer zoals zij in de bibliotheek op de planken stonden, inclusief de overgebleven boeken van Scaliger in de Arca. In de universiteitsbibliotheek werden boeken eerst verdeeld naar faculteit: Theologie, Rechten, Geneeskunde en de Artes.⁹⁸ Binnen deze indeling naar faculteit werden de boeken onderverdeeld naar formaat; eerst de belangrijke edities in folio, vervolgens de boeken in quarto, in octavo en tot slot de nog kleinere edities. Binnen de indeling naar formaat bestaat een alfabetische ordening op auteur. Nieuwe aanwinsten werden wel bij de juiste faculteit in de kasten gezet, maar niet op formaat of op alfabet, want dat gaf de bibliothecaris teveel werk. Nieuwe boeken sloten dus aan het einde van de reeks aan en bij gebrek aan ruimte werden soms nieuwe planken in de kasten aangebracht.⁹⁹ Belangrijke aanwinsten voor de collectie zoals legaten werden gescheiden

⁹⁶ UBL BA 1 C n6.

⁹⁷ Deze uiterst zeldzame boeken bevinden zich beide niet meer in de collectie van de UBL.

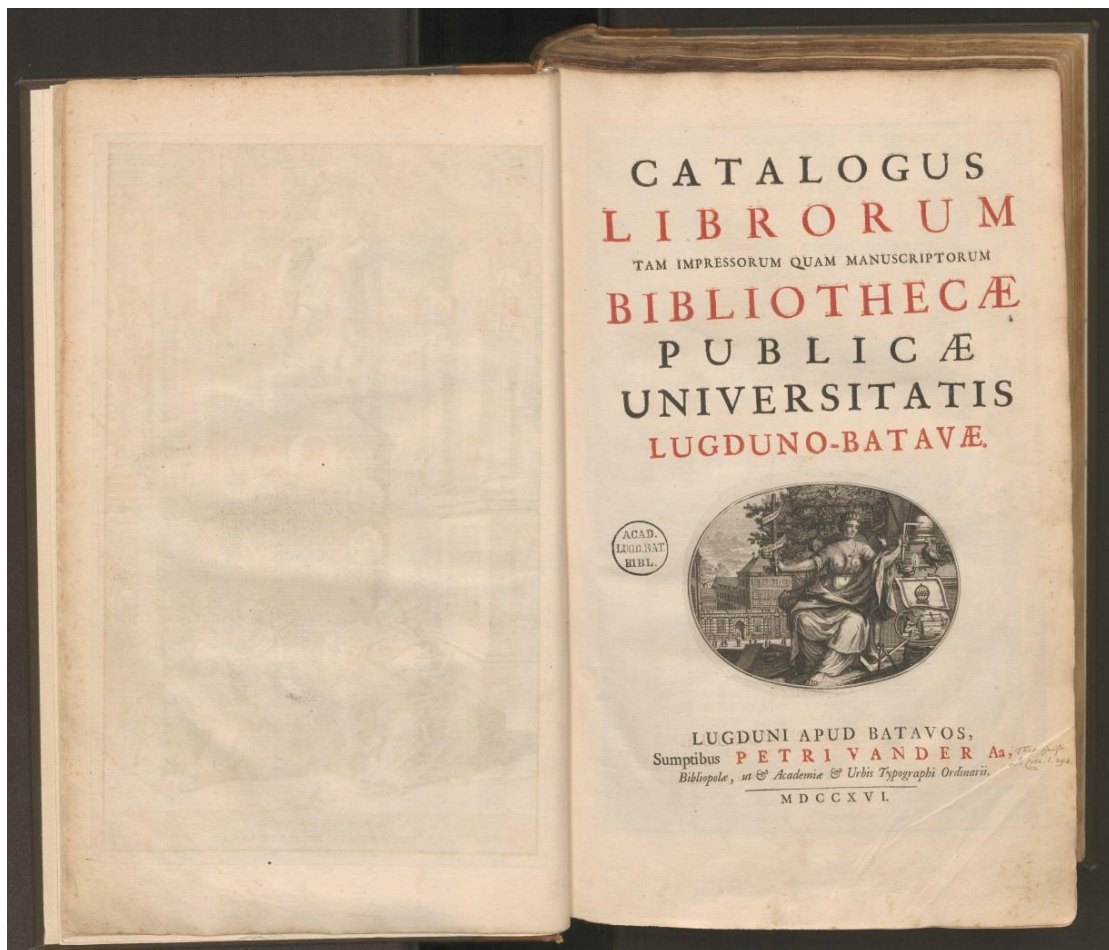
⁹⁸ De afdeling Kunsten bevatten ook Griekse en Latijnse klassieke teksten, talen, geschiedenis, kritiek, astronomie en de orientalia.

⁹⁹ G. Pollard en A. Ehrman, *The Distribution of Books by Catalogue from the Invention of Printing to A.D. 1800. Based on Material in the Broxbourne Library*. Cambridge 1965, pp. 251-252.

van de rest van de collectie en op een andere wijze gepresenteerd. Vanaf 1653 werden manuscripten steeds vaker apart opgeborgen en gepresenteerd, waarmee ze meer status kregen dan de gedrukte boeken. In de catalogus van 1674, samengesteld door Spanheim junior worden manuscripten en gedrukte boeken los van elkaar gepresenteerd.

7.7 De catalogus van 1716

De catalogus van 1716 is de compleetste van alle catalogi die de Leidse universiteitsbibliotheek tot op dat moment had samengesteld. [Afb. 43] Hij werd in 1741 aangevuld met een supplement dat tot in de negentiende eeuw de belangrijkste toegang tot de collectie zou blijven. De catalogus van 1716 werd gemodelleerd naar de catalogi van de universiteitsbibliotheken van Oxford en Cambridge, omdat de titelbeschrijvingen in deze catalogi internationaal als 'state of the art' werden beschouwd.¹⁰⁰ De Leidse catalogus kreeg de titel *Catalogus librorum tam impressorum quam manuscriptorum Bibliothecae Publicae Universitatis Lugduno-Batavae*.

43. Titelblad van *Catalogus Librorum [...] Bibliothecae Publicae Universitatis Lugduno-Batavae*. Leiden 1716. [UBL 1418 A 5].

¹⁰⁰ P.A. Taylor, *Book Catalogues: Their Varieties and Uses*. 2nd. Edition revised by P. Barlow. Winchester 1986, p. 18.

Academiedrukker Pieter van der Aa (1659-1733) drong aan op de samenstelling en de publicatie op eigen kosten.¹⁰¹ Met de catalogus werd een nieuw classificatie-systeem geïntroduceerd waarmee alle kennis over de collectie tot dan toe inzichtelijk werd weergegeven. De aankoop van de omvangrijke bibliotheek van Isaac Vossius door de universiteit in 1690 was een van de voornaamste redenen voor herschikking van de kasten in de bibliotheek en daarmee voor een nieuwe ordening van de catalogus.¹⁰² De catalogus van 1716 telt 3.488 manuscripten, waarvan circa 1500 in oosterse talen en 11.293 gedrukte boeken in zo'n 25 duizend banden. In vergelijking met de catalogus van 1674, was het bezit van de bibliotheek dus met 5.877 delen toegenomen, gemiddeld 140 boeken per jaar.

De samenstelling van de catalogus van 1716 was al in 1702 begonnen onder het bewind van Wolferdus Senguerdius (1646-1724), bibliothecaris van 1701 tot 1724.¹⁰³ Hij trof in 1702 de oosterse manuscripten in grote wanorde aan. De manuscripten met houten platten, waaronder ook een aantal manuscripten van Scaliger, waren ernstig aangetast door houtworm. Daarop besloot men deze boeken opnieuw te voorzien van juchtleren banden.¹⁰⁴ De gebrekkige ontsluiting en conservering van de collectie oosterse boeken staat in schril contrast tot de publicitaire waarde die de universiteit ernaan toedichtte. Senguerdius vond zelfs niet alle manuscripten terug, sommige waren gestolen of verkocht. Daarop besloot Senguerdius om alle op zichzelf staande collecties van de bibliotheek zoals de verschillende legaten, open te breken en ze allemaal te voorzien van een en hetzelfde stempel van de universiteitsbibliotheek. Zijn inzet ten spijt bleef de catalogisering van de collectie oosterse boeken van de bibliotheek een zorgenkindje. Senguerdius had geen volledig overzicht van de oosterse boeken en het lukte hem niet om deze collectie adequaat te beschrijven. Toen Senguerdius in 1724 overleed, had hij nog steeds niet alle problemen overwonnen. Petrus Burmannus (1668-1741), de opvolger van Senguerdius schreef in 1724 in zijn rapport aan de curatoren hierover:

Edoch in de Orientaelsche MSS. [manuscripten] is bevonden, dat deselve noch alle genombreert [genummerd] zijn, noch op haar ordre en plaats gestelt, 't welke wegens de onkunde der talen niet wel heeft kunnen geremedieert worden, dewijl by het maken van de catalogus geen genoegsame sorgh voor het toecomende, om alles op sijn plaats te vinden, schijnt gedragen te sijn, sijnde wel in de gedruckte cataloge de Arabische, Turcxen en ander Orientaelsche titulen der boeken in het Latijn overgeseth ende bygedrukt, dogh dat

¹⁰¹ Zie: J.C. Streng, 'The plates in the Leiden University Catalogus librorum of 1716' in: *Quaerendo* 22/4 (1992), pp. 273-284; P.G. Hoftijzer, *Pieter van der Aa (1659-1733), Leids drukker en boekverkoper*. Leiden 1999, pp. 55-57.

¹⁰² Isaac Vossius (1618-1689), zoon van de humanist Gerardus Joannes Vossius (1577-1649), was een prominent geleerde en fervent boekenverzamelaar. Hij overleed in Windsor op 21 februari 1689. Zie over zijn leven en werk: E. Jorink en D. van Miert, red., *Isaac Vossius (1618-1689) between Science and Scholarship*. Leiden 2012, vooral A. Balsem, 'Collecting the ultimate scholar's library. The Bibliotheca Vossiana', pp. 281-309.

¹⁰³ Senguerdius was tevens hoogleraar in de filosofie aan de Universiteit Leiden. Samen met Jacobus Gronovius werkte van 1705 tot 1707 aan de beschrijvingen voor de catalogus. Johannes Heyman beschreef in samenwerking met Carolus Schaaf de orientalia en maakte alles drukklaar. Molhuysen, *Bronnen V*, 1921, p. 121*.

¹⁰⁴ *Schriftelijk rapport 1741*, p. 44v: 'en overmits daeronder waren eenige manuscripten van Scaliger, heeft hy ordre bekomen alle de Stukken te doen stempelen [...]. Ende is tot meerder securiteit op die tijdt ook goedgevonden de kassen der manuscripten in plaets van met een, met twee verschillende sloten te verzekeren, werdende toen de meeste Oosterschen manuscripten uyt de banden, voorzien met houte borden, waeruyt de wurmen veel schaden aen de boeken deden, in jugtleer verbonden.'

versuymt is in ider boek vooraen op het schoone papier, dat voor ider boek is, deselve titulen in te laten schrijven, 't welck so geschiet was, het ligtelyck aen ider een, schoon in die talen niet ervaren, soude weesen de recensie der boeken te doen en de deficiërende nummers met die van de gedruckte catalogus te doen convenieeren.¹⁰⁵

De situatie was dus weinig veranderd, ondanks de noodkreet van Senguerdius 22 jaar eerder. De boeken waren nog steeds niet adequaat ontsloten en de staat waarin ze verkeerden was nog even erbarmelijk als daarvoor.

In 1702 droegen de curatoren Senguerdius op om de collectie van Scaliger uit de *Arca* te halen. Ook wilden ze de nieuwe boekenkasten langs de wanden van de bibliotheek in gebruik nemen.¹⁰⁶ Scaligers Hebreeuwse, Latijnse en Griekse manuscripten werden samen met een aantal manuscripten in een niet nader geïdentificeerde taal in de wandboekenkast met het nummer IX geplaatst. De inhoud van deze boekenkast werd als volgt omschreven:

- Hebreeuwse [lees oosterse, KvO] manuscripten die door Joseph Scaliger aan de bibliotheek werden geschonken, in totaal 63 nummers.¹⁰⁷
- Latijnse en Griekse manuscripten die Scaliger aan de bibliotheek na heeft gelaten (*Mss. legati Scaligeri Folio et minori forma*). In totaal 73 nummers.¹⁰⁸

Om de verwarring van de bezoekers rondom de oosterse collecties tot een minimum te beperken, verdeelde Senguerdius de oosterse manuscripten in drie groepen. Deze drie groepen vinden we terug in de latere catalogus van 1716, in de *Bibliotheca communis*, de gemeenschappelijk of 'gewone' bibliotheek. Daarin zijn de boeken van Golius beschreven (de nummers 1 tot en met 211), gevolgd door het legaat van Scaliger (de nummers 212 tot en met 268) en vervolgens het legaat van Warner (de nummers 269 tot en met 1198).¹⁰⁹ De manuscripten werden dus niet in chronologische volgorde van binnenkomst beschreven,

¹⁰⁵ Molhuysen, *Bronnen* IV, 1920, p. 187*, 10 augustus 1724. Rapport van Burmannus aan C. en B. over de Bibliotheek. Blijkbaar zonder bevredigend resultaat want Albert Schultens, de hoogleraar in de oosterse talen en *Interpres Legati Warneriani* klaagde in 1740 nog steeds over de wanorde die er bij de afdeling oosterse collecties heerste. Hij was de eerste curator van de afzonderlijke afdeling oosterse manuscripten en gedrukte boeken van de Leidse Universiteit.

¹⁰⁶ Molhuysen, *Bronnen* IV, 1920, p. 191, Resoluties van curatoren d.d. 1 February 1702: 'Dat denselven (bedoeld wordt Wolferd Senguerdius, die op 8 augustus 1701 was benoemd tot bibliothecaris) sorge sal dragen, dat de MSS. van Schaliger uyt de houte cassa genomen en in een van de getralide kassen getransporteert worden, ende dat wijders, om 't vervreemden van de voors. MSS. soveel mogelyk te weeren, denselve voortaan mede sullen gestempelt worden, gelijk tot nu toe omtrent de gedruckte boeken geschiet is.' De Resolutie handelt verder over het grote aantal zoekgeraakte en ten onrechte uitgeleende manuscripten uit de bibliotheek.

¹⁰⁷ Het aantal Hebreeuwse manuscripten van Scaliger beslaat circa 20 nummers. UBL BA C 17 Standcatalogus deel X op f. 104 v staat daar bijgeschreven dat er 17 delen van het *Apparatus Botanicus* van regent en diplomaat Hieronymus van Beverningh (1614-1690) werden bijgeplaatst, die later weer werden verplaatst naar de kast met *Historia Naturalis*.

¹⁰⁸ UBL BA C 17 Standcatalogus deel X, ff. 106r-114r. In het Griekse manuscript BPG 76 N staat de notitie 'Ex arca I. Schalig' (= J. Scaligeri), waarmee de uitruiming van de manuscripten is gedocumenteerd. In 1700 zien we de schrijfwijze Schaliger in publicaties steeds vaker opduiken. Nummer 74 in de lijst is het wasportret van J.C. Scaliger en betreft dus geen manuscript.

¹⁰⁹ *Schriftelijk Rapport 1741*, pp. 55r-55v. Later zou bibliothecaris Van Royen maar 1193 gecatalogiseerde manuscripten tellen omdat Heyman en Schaaf een aantal manuscripten in een convoluut alleen onder de eerste titel hadden gecatalogiseerd.

want dan waren de manuscripten van Scaliger als eerste beschreven. Deze nummering is sindsdien nooit meer gewijzigd.

Het catalogiseren van de Hebreeuwse en andere oosterse boeken voor de catalogus van 1716 legden de curatoren in handen van Carolus Schaaf (1646-1729), sinds 1680 gewoon lector in de oosterse talen en voormalig predikant Johannes Heyman (1667-1737) uit Smyrna, die in 1707 tot lector in Hebreeuws en de oosterse talen was benoemd. In 1710 zou Heyman ook hoogleraar in de oosterse talen worden, een gedeelde hoogleraarsfunctie met Schaaf.¹¹⁰ Een deel van Heymans taken bestond uit het bewerken en verzorgen van Latijnse vertalingen van de oosterse manuscripten uit de collecties van Scaliger, Golius en Warner.

De catalogus van 1716 vond gretig aftrek bij andere bibliotheken en bij geleerden in binnen- en buitenland. Leiden kon nu eindelijk met trots haar rijke oosterse collecties wereldkundig maken in de geleerdengemeenschap, waarbij de nadruk dus steeds meer kwam te liggen op de zeldzame collectie manuscripten in de bibliotheek.

De gedrukte boeken uit het legaat van Scaliger zijn in de catalogus beschreven in het deel *Hebraici, aliique Orientales excusi* met als kop *Excusi legati Scaligeriani* op pagina's 310-313.¹¹¹ Alle titels kregen de aanduiding *Heb.* (Hebreeuws) en een nummer. De classificatie daarbinnen is naar formaat: eerst folio, dan quarto, octavo en vervolgens duodecimo. De beschrijvingen van de gedrukte boeken zijn gescheiden van die van de manuscripten. De Hebreeuwse manuscripten, 21 in totaal, zijn opgenomen op de pagina's 404 en 405 en de andere oosterse manuscripten, de nummers 212 tot en met 268, op pagina's 417, 418 en 419. Scaligers legaat omvat in deze catalogus 129 gedrukte boeken in 117 delen en 46 oosterse manuscripten met 63 afzonderlijk beschreven titels. Het totaal aan boeken komt op 194 oosterse titels in 163 delen. In voorgaande catalogus van 1674 waren dat nog 212 titels in 211 banden. Omdat veel banden in slechte staat verkeerden, is vanwege de hoge bindkosten waarschijnlijk besloten een aantal titels bij elkaar in een band te zetten, waardoor het aantal banden in Scaligers collectie weer scherp daalde. Zoals we hebben gezien werden er boeken uit Scaligers legaat vervangen door vergelijkbare exemplaren uit het legaat van Warner. Ook waren er enkele handschriften zoek. Dat zou de daling in het totale aantal titels moeten verklaren. Tussen de vele Hebreeuwse, Arabische en Russische titels vinden we in deze catalogus ook weer een Japans boek terug dat nooit aan Scaliger heeft toebehoord: een geloofsbelijdenis uit 1582 van de jezuïet Luis de Granada.¹¹² De beschrijvingen in deze catalogus zijn aangevuld '*Cum additamento vocum Arabicarum manu Scaligeri*' en '*Manu Scaligeri multis in locis notatum*' en meer aanduidingen.

Er is in deze periode ook steeds sprake van verplaatsing van deze manuscripten van de ene naar de andere kast in de bibliotheek. Maar er wordt met geen woord gerept over de

¹¹⁰ J. Nat, *De studie van de oostersche talen in de 18de en 19de eeuw*. Purmerend 1929, pp. 21-26.

¹¹¹ Alhoewel een aantal boeken uit het legaat van Scaliger werd gecatalogiseerd in de sectie *Bibliotheca publica*, zoals bijvoorbeeld Scaligers exemplaar van de *Hebraicarum institutionum libri IIII* van Santes Pagninus (Parijs, Robert Spephanus 1549) met annotaties van zijn hand. (Cat. 1716, p. 308)

¹¹² *Fides no döxi toxite* [...] (Amacusa 1592) UBL SER 614. Scaliger was ook in het bezit van het Chinees-Japanse woordenboek *Racuyoxu* uit 1598, maar dit exemplaar is in de negentiende eeuw verkocht door de bibliotheek. In het exemplaar dat nu in de UBL aanwezig is (UBL SER 36) is ten onrechte het strookje *Ex Legato Illustris Viri Josephi Scaligeri* aangebracht. Dit exemplaar werd namelijk in 1605 aan de bibliotheek geschonken door Franco Duyck († 1628), burgemeester van Leiden tussen 1589 en 1616. Duyck ontving het boek van een invloedrijk regent en bestuurder van de VOC in Amsterdam, Reinier Pauw (1564-1636).

verplaatsing van gedrukte boeken uit de *Arca Scaligerana* naar de nieuwe kasten tegen de muren. Het is mogelijk dat deze boeken gewoon in de *Arca* zijn blijven staan en dat daar andere (zeldzame) gedrukte boeken bij werden geplaatst. De verplaatsing van de manuscripten naar de nieuwe kasten betekende niet dat de *Arca* overbodig was geworden. We zien de *Arca* van Scaliger en de *Arca* waarin onder meer de boeken van Vulcanius waren geplaatst dan ook terug op de gravure van de bibliotheek in het boek *Les délices de Leide* uit 1712. [Afb. 44] Beide *Arcae* zijn gesitueerd onder de verhoogde galerij waar de aankopen van Golius en het legaat van Warner een plek hadden gekregen.¹¹³

44. De Universiteitsbibliotheek in 1712 met op de achtergrond links onder de trap de *Arca Scaligerana* en de *Arca* van Vulcanius in *Les délices de Leide* (1712). [UBL 403 G 15].

In deze anonieme publicatie over de heerlijkheden van Leiden, wordt de collectie van Scaliger niet meer als de meest belangrijke of bijzondere collectie van de bibliotheek gezien. Scaligers legaat wordt in een adem genoemd met die van andere begunstigers van de oosterse collecties en dan vooral 'le célèbre Golius', die overigens nooit handschriften aan de Leidse Universiteit had geschonken of nagelaten.¹¹⁴ Dit was een voorbode van wat ging komen, want een paar decennia later zou Scaligers legaat zelfs geheel worden

¹¹³ *Les délices de Leide* [...]. Leiden, P. van der Aa, 1712, p. 150.

¹¹⁴ *Les délices de Leide* [...]. 1712, pp. 149-150: 'D'abord il n'y avoit à cette Bibliothèque que deux longues & fort élevées rangées de Livres: mais comme la Salle qui la contient est longue, large, fort exhaussée, & fort claire, on a practiqué une troisieme rangée double dans le milieu, depuis que les Curateurs de l'Académie ont aquis des Heritiers du célèbre *Isaac Vossius* sa nombreuse Bibliothèque. Outre cela il y a une très-grande quantité de manuscrits des plus anciens & des plus rares en toutes les Langues Orientales, Hebreux, Arabes, Persans, Samaritains, Ethiopiens, &c. que *le Grand Scaliger*, & *le célèbre Golius*, & autres illustres Personnages ont donné, par leur Testament, à la Bibliothèque.'

overschaduwd door de collecties van Golius en Warner.¹¹⁵ Hun collecties gedrukte boeken en manuscripten werden tegen die tijd als één geheel gepresenteerd op de galerij boven de ingang aan de zuidzijde van de bibliotheek. Beide collecties wonnen daarmee sterk aan betekenis, maar dat ging wel ten koste van de naam en faam van Scaligers collectie.¹¹⁶ In de loop der tijd zou de belangstelling voor de collectie van Scaliger steeds verder verwateren. In de negentiende eeuw noemde de hoogleraar Arabisch Reinhart Pieter Anne Dozy (1820-1883) de boeken uit het oosterse legaat van Scaliger zelfs 'van weinig belang'.¹¹⁷

Na de catalogus van 1716 zou de universiteitsbibliotheek pas in de negentiende eeuw weer een nieuw overzicht van de oosterse manuscripten uitbrengen. De eerstvolgende keer worden ze beschreven in Dozy's en De Jongs *Catalogus codicum Orientalium Bibliothecae Academiae Lugduno-Batavae* [...] van 1851, waar Scaligers manuscripten weliswaar op onderwerp zijn gerangschikt en daardoor niet bij elkaar staan. Moritz Steinschneider beschrijft zeven jaar later de Hebreeuwse manuscripten uit het legaat van Scaliger in de *Catalogus codicum hebraeorum bibliothecae academiae Lugduno-Batavae* (1858).¹¹⁸ Het legaat van Scaliger werd in de tweede helft van de achttiende en gedurende de negentiende eeuw steeds verder veronachtzaamd, terwijl er tegelijkertijd wel aandacht bleef bestaan voor de oosterse studiën. De oosterse collectie van Scaliger stond daarbij echter niet meer in het brandpunt van de belangstelling.

7.8 Conclusie

De eerste ons bekende inventarissen lijken vooral te focussen op het belang van de manuscripten in Scaligers bibliotheek. Dit was omdat deze bronnen door hun exclusiviteit – zoals eerder vermeld – hoger werden gewaardeerd dan de gedrukte boeken. We zien dit onderscheid ook duidelijk terug in de lijst van Vulcanius.

Wat we verder uit de verschillende bibliotheekcatalogi van de Leidse universiteitsbibliotheek kunnen opmaken, is dat een aantal exemplaren van oosterse boeken uit Scaligers legaat gaandeweg vervangen is door andere exemplaren met dezelfde titel. De vervangende exemplaren verkeerden waarschijnlijk in een betere staat en waren afkomstig uit andere legaten zoals het *Legatum Warnerianum*. Ook zijn er later boeken aan Scaligers legaat toegevoegd die in het *impressum* een jaar van uitgave vermelden na de datum van zijn overlijden. Deze boeken, zoals een *Biblia Hebraica sine punctis* (Amsterdam 1639) en een *Novum Testamentum Graecum*, (Londen, R. Whittaker 1633) zijn onterecht bij het legaat van Scaliger opgenomen in de catalogus van 1716. Ze kunnen onmogelijk aan Scaliger hebben toebehoord.¹¹⁹ Andere boeken, zoals bijvoorbeeld het Japanse boek *Fides no doxi* [...] (Amacusa 1592; UBL SER 614), zijn aan Scaligers legaat waarschijnlijk toegevoegd op basis

¹¹⁵ Zie noot XX p. 197. Zie ook: Z.C. von Uffenbach, *Merkwürdige Reisen durch Niedersachsen, Holland und Engelland*. Ulm, 1753-1754.

¹¹⁶ *Acta Curatorum* van 29 oktober 1674. Zie de gravure in *Les délices de Leide* [...]. Leiden 1712, p. 150. A. Vrolijk en R. van Leeuwen, *Arabic Studies in the Netherlands. A Short History in Portraits, 1580–1950*. Leiden 2014, pp. 171 en 174.

¹¹⁷ Dozy in zijn *Prologus* van de *Catalogus codicum Orientalium bibliothecae academiae Lugduno Batavae* Vol I, (Leiden, Brill 1851), p. 11: 'Haud ita multos bonae notae libros continet Legatum Scaligeri' ('Scaligers legaat bevat weinig nuttige boeken').

¹¹⁸ M. Steinschneider, *Catalogus codicum hebraeorum bibliothecae academiae Lugduno-Batavae*. (Leiden, Brill 1858).

¹¹⁹ Het exemplaar van het Griekse Nieuwe Testament van 1633 was overigens ook al onjuist als onderdeel van het legaat van Scaliger in de catalogus van 1674 opgenomen.

van de exotische taal waarin de boeken zijn gedrukt, maar zijn in werkelijkheid nooit van Scaliger geweest. Zo kwam er nog een paar boeken en manuscripten in minder courante talen in het legaat terecht die daar niet thuishoorden. Die verwarring is best te begrijpen. Tot voor kort werd aangenomen dat het exemplaar van het Chinees-Japans en Japans-Chinees woordenboek *Racuyoxu* (Nagasaki 1598; UBL SER 36) niet aan Scaliger kan hebben toebehoord. Weliswaar is ooit een strookje *Ex Legato Illustris Viri Josephi Scaligeri* ingeplakt, maar op het schutblad staat tegelijk te lezen dat het boek in 1605 door burgemeester Franco Duyck aan de bibliotheek was geschonken. Waarom het strookje toch in dit exemplaar is geplakt, was eerst niet duidelijk, maar door dit onderzoek is vast komen te staan dat Scaliger wel degelijk een exemplaar van dit woordenboek, in drie losse delen, bezat en dat ook legateerde aan de universiteit. Scaligers exemplaar is in de negentiende eeuw verkocht als duplicaat. In Duycks exemplaar is toen blijkbaar een strookje aangebracht om aan te geven dat de titel oorspronkelijk deel uitmaakte van Scaligers legaat.¹²⁰

Al bijna drie eeuwen wordt het gedrukte legaat van Scaliger niet meer als een eenheid in de bibliotheek bewaard. De oosterse handschriften van Scaliger staan echter nog altijd bij elkaar in een reeks die loopt van Or. 212 tot en met Or. 268.¹²¹ Scaligers boeken zijn in de loop der jaren over de almaar uitdijende collectie verspreid geraakt. De verschillende interne en externe verhuizingen van de collectie over de afgelopen vierhonderd jaar, heeft het zoeken naar met name Scaligers gedrukte boeken in de collectie die momenteel ruim 3,5 miljoen boeken omvat, er niet gemakkelijker op gemaakt.

De eerste door Vulcanius opgestelde lijst van Scaligers legaat en de bibliotheekcatalogi van vóór 1716 zijn weliswaar onmisbaar in de zoektocht naar Scaligers boeken, maar geven allemaal een onvolledig beeld. Zelfs de catalogus van 1716, die toentertijd werd gezien als de meest volledige en betrouwbare inventaris van de collectie van de universiteitsbibliotheek, kende tekortkomingen. De beschrijvingen van Scaligers legaat in deze catalogus getuigen van de voortdurende worsteling van de bibliothecarissen met accurate titelbeschrijvingen. De catalogus uit 1716 moest indruk maken en een beeld van de universiteit geven als hét centrum van oosterse geleerdheid. En ook al kwam de nadruk steeds meer op andere, grotere oosterse collecties te liggen, de collectie van Scaliger bleef belangrijk voor de ambities van de universiteit.

¹²⁰ UBL BA C 42 Standcatalogus deel X: 'Racuyoxu (Liber Sinicus). In Collegio Japonica Soc. Jesu 1598. Ex legato Jos. Scaliger' (olim 863 B 6-9) en op de volgende pagina 'Racuyoxu (Lingua et Characteres Japonico) In collegio Japonico Soc. Jesu 1598 – Donavit Franco Duijckens' (olim 847 B 1)

¹²¹ De Russische manuscripten uit het legaat werden in de negentiende eeuw overgebracht naar de afdeling Westerse handschriften.

